

A „jó” és a „rossz” lexémák jelentései különböző kontextusokban

Tartalom

Bevezetés	2
1. A jelentés fogalma	5
1. 1. A jelentésről általában	5
1. 2. A lexikális jelentés	6
2. A fokozás	7
2. 1. Fokozás a leíró nyelvtanok tükrében	7
2. 2. <i>Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás</i>	8
2. 2. 1. A nem összehasonlító fokozás	9
3. A „jó” és a „rossz” lexémák	11
3. 1. A szemantikai szint	12
3. 1. 1. A jó lexéma jelentése	13
3. 1. 2. A rossz lexéma jelentése	15
3. 2. A morfológiai-szintaktikai szint	17
3. 2. 1. A jó lexéma	17
3. 2. 2. A rossz lexéma	21
3. 3. Összegzés	22
4. További kutatások és módszerek	23
5. Befejezés	25
6. Irodalom	26
7. Melléklet	27
7. 1. A jó lexéma	27
7. 1. 1. A jól lexéma	36
7. 1. 2. A jót lexéma	41
7. 1. 3. A jókor lexéma	42
7. 1. 4. Egyéb megjelenési formák	42
7. 2. A rossz lexéma	43
7. 2. 1. A rosszul lexéma	46
7. 2. 2. A rosszat lexéma	46
7. 2. 3. Egyéb megjelenési formák	47

Bevezetés

„Nincs a világon se jó, se rossz: gondolkodás teszi azzá.”

(William Shakespeare)

A magyar nyelv szókészletében található *jó* és *rossz* melléknevek a gyakran használt szavak közé tartoznak. Minden magyarul beszélő ember tisztában van e lexikai egységek alapjelentésével, ugyanakkor kevesen figyelnek fel arra, hogy ezek a melléknevek különböző kontextusokban eltérő módon viselkednek, többféle jelentéssel bírnak, a velük alkotott kifejezések pedig szintén más jelentéstöltetet kapnak. Dolgozatom elsődleges célja, hogy megvizsgálja és rendszerezze, példákon keresztül szemléltesse, hogy különböző szöveggörnyezetben milyen jelentéssel ruházhatók fel a *jó* és *rossz* lexémák. Dolgozatom négy fejezetre tagolódik, amelyek közül az első két fejezet a releváns szakirodalom feldolgozásával foglalkozik, a harmadik fejezet egy választott mű elemzését tartalmazza, míg az utolsó fejezet a tárgykörhöz tartozó empirikus kutatásokat mutatja be, illetve vetíti előre.

Az első fejezetben, a címnek megfelelően célszerűnek láttam magának a jelentésnek a fogalmát, illetve ennek kapcsán a lexikális jelentés fogalmát is tisztázni, hiszen a vizsgálat elsősorban lexémákra irányult. A magyar nyelv szókészleti rendszerében nemcsak a hagyományos értelemben vett rokon értelmű szavak alkotnak alrendszert, de más lexikai egységekhez kapcsolódva (például: igék, melléknevek), kifejezhetnek fokozást, minőségi jelentéstartalmat is. Köztudott, hogy a lexikai fokozás kapcsán a magyarul beszélők elsődlegesen a melléknevek fokozására gondolnak, és nem feltételezik, hogy ez a jelenség igékre vonatkozóan is megfigyelhető.

Dolgozatom második nagy fejezetében a fokozás fogalmának hagyományos, leíró nyelvtanoknak megfelelő ismertetésére törekedtem, párhuzamba állítva mindezt egy újszerű megközelítésmóddal, a Székely Gábor által képviselt nézőponttal, amely szerint igék esetében is lehetséges a fokozás. Székely több munkájában is foglalkozott ennek a sokak által támadott álláspontnak a bemutatásával és alátámasztásával, köztük *Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás* című nyelvészeti értekezésében (Székely 2007). Ez a munka a fokozás négyféle változatát mutatja be, amelyek közül a nem összehasonlító fokozást emeltem ki, amely a szavak jelentésének új értelmezését adta.

Elsősorban ez, a vizsgált lexémák jelentése szempontjából újnak mondott megközelítésmód késztetett arra, hogy a Székely által leírt vizsgálati szempontokat

figyelembe véve *jó* és *rossz* szavainkat egy szépirodalmi mű keretein belül megvizsgáljam. A megvizsgált szöveg Jókai Mór *Az arany ember* című regénye volt. A választást elsősorban a mű tartalma, a szereplők és tulajdonságaik, a természetre való reflektáltság és az élethelyzetek sokszínűsége határozta meg. Dolgozatom harmadik fejezete tartalmazza a regény szövegének szemantikai és morfológiai-szintaktikai jellemzőinek ismertetését, amely Székely véleménye szerint elengedhetetlen a fokozás és a fokozás által megjelenő jelentésváltozatok leírása szempontjából.

A szemantikai szint vizsgálata során a *Magyar Értelmező Kéziszótár* kategóriái alapján csoportosítottam a lexikai egységeket és helyeztem el őket a prózai műben leginkább megfelelő szöveggörnyezetben. A fejezet második részében pedig a morfológiai-szintaktikai szint szempontjából figyeltem meg a *jó* és a *rossz* mellékneveket, amelyek nemcsak eltérő alakban, de eltérő jelentésben is megjelenhettek, amennyiben főnévhez, melléknévhez, számnévhez vagy ígéhez kapcsolódtak, elősegítve ezáltal a fokozás lehetőségét.

Maga a vizsgálat ugyanakkor előrevetíti több, a fordítástudomány számára is jelentős probléma felvetését, a két vizsgált lexéma különböző fordítási megfelelőinek elemzését is. Bár e dolgozat nem tartalmazza a mű idegen nyelvi változatainak ismertetését és azok behatóbb vizsgálatát, kijelöli a további perspektívákat és kutatási célokat. Mindenképpen meg kell említenünk, hogy ez a kutatás a fordítástudomány, a fordító és a fordítandó szöveg szempontjából elengedhetetlen.

Jelen dolgozatban csupán a magyar nyelvű lexikai egységekre és jelentéseikre térek ki, felvetve egy későbbi kutatás, vizsgálat lehetőségét abból a szempontból, hogy a választott mű idegen nyelvi megfelelőiben (például: német, angol, orosz stb.) ennek a két lexémának a jelentésváltozatai, a fokozás által elért változatai, illetve ígék melletti fokozás egységváltozatai hogyan viselkednek. Kontrasztív elemzések keretein belül választ adhatunk a következő kérdésekre is: A fordító milyen kontextusban, szöveggörnyezetben használta az adott szavak magyar megfelelőit? Van-e egyezés ebből a szempontból az eredeti, magyar nyelvű változat és annak fordítása között? A *jó*, illetve a *rossz* lexémák az általam választott szöveg megvizsgálása során milyen szókapcsolatokat alkotnak, az a környezet, amelyben szerepelnek, milyen jelentést ad számukra, és hogy egyéb szófajú szóhoz kapcsolódva (például ígék, számnévek, melléknevek, főnevek), kifejeznek-e fokozást vagy sem? Nyomatékosítják-e az adott szavak jelentését vagy sem?

Ez utóbbi kutatások általános következtetéseinek levonását követően természetesen a nyelvhasználat, a beszélt nyelv által kínált helyzetek megfigyelése is elengedhetetlen, hiszen a nyelv folyamatosan változó tendenciákat mutat, s a beszélőnek meg van az a lehetősége, hogy

új, a nyelv szókészletét tekintve olyan fokozó lexémákat generáljon, amelyek vagy elterjednek, és részét képezik az adott nyelvnek és közösségnek, vagy egyszeri alkalommal fordulnak elő. Ebből a szempontból érdekesnek mutatkozhat a magyar nyelv változatainak vizsgálata is nemcsak a verbális, hangzó magyar nyelvet tekintve, hanem a siketek számára a kommunikációt biztosító jelnyelv szempontjából is, amely mint tudjuk, saját nyelvtani rendszerrel és szabályokkal rendelkezik.

A dolgozatban bemutatott példák csupán egy részét képezik a *jó* és a *rossz* lexémák jelentésének és a Székely által leírt fokozás változatának. Jókai regényében számtalan helyen, környezetben jelentek meg ezek a szavak, a dolgozat terjedelme azonban nem adott lehetőséget a mélyreható vizsgálatnak, az összehasonlító fokozás és mérséklés, illetve a nem összehasonlító fokozás és mérséklés leírásának. Elsősorban a nem összehasonlító fokozás szemszögéből vizsgáltam, a szépirodalmi műben fellelhető egyéb szöveghelyeket, ahol e lexémák megjelennek, a Mellékletben csatoltam.

1. A jelentés fogalma

1. 1. A jelentésről általában

A 20. század 60-as éveitől kezdődően a jelentéskutatás területei kiszélesedtek, s a szavak jelentésének meghatározása mellett előtérbe került a mondatok jelentésének vizsgálata is. A jelentés fogalmának definiálása azonban évtizedek óta probléma tárgyát képezi a nyelvtudomány számára. Kiefer Ferenc véleménye szerint maga a *jelentés* viszonyfogalom, amely viszonyítási alap nélkül nem határozható meg és ettől függően a jelentésfogalomnak három típusát különítette el: a) a logikai jelentésfogalom, amelynek viszonyítási alapja a világ; b) a kognitív jelentésfogalom, amelynek középpontjában a nyelvi kifejezések és a megismerés áll, valamint c) a strukturális jelentésfogalom, amely a nyelven belüli viszonyok vizsgálatával foglalkozik (Kiefer 2000: 36). Utóbbi megközelítésmód a strukturális szemantika tárgykörébe tartozik és célja, hogy az egyes nyelvi kifejezések jelentését a nyelven belüli viszonyok összessége alapján határozza meg.

A *jelentés* fogalmának meghatározását illetően azonban a nyelvtudományi kutatások eltérő álláspontokra épülnek. A jelentéskutatás egyéb irányzatai közül a *jelentés* pragmatikai leírását kell kiemelnünk, amely szerint a *jelentés* teljesen a beszédhelyzettől, az aktuális nyelvhasználatától függ. A nyelvi kifejezések jelentésének leírásakor szükséges megkülönböztetni a pragmatika és a szemantika nyelvi kifejezésekhez és egymáshoz való viszonyát is. Bár e két diszciplína közötti éles határt nehezen húzhatunk, a közöttük lévő kapcsolat a *jelentés* meghatározása szempontjából lényeges: „a szemantika tárgya a beszédhelyzet ismerete nélkül előre jelezhető konvencionális jelentés, a pragmatika tárgya pedig a szemantikai jelentés, a beszédhelyzet és a kommunikációs elvek ismeretében kikövetkeztethető pragmatikai jelentés leírása.” (Kiefer 2000: 54)

Pete István a *jelentés* definiálásának leírásakor egyfajta hierarchiát vett alapul és annak megfelelően a jelentéstípus alábbi csoportjait határozta meg: 1. szemantikai; 2. pragmatikai-konnotatív; 3. kollokációs [kontextuális, textuális] és 4. preszuppozíciós (Pete 2001: 203–211). Ugyanakkor jelentéstípusainak meghatározásai között megtaláljuk a grammatikai jelentés fajtáit (a nyelvi szinteknek megfelelő jelentéseket) és a kontextuális jelentés két változatát, a szokásos és az alkalmi jelentést is (Székely 2000: 260). Utóbbi jelentésváltozat lényege a szöveggörnyezettől, a beszédhelyzettől való függésében ragadható meg (Szikszainé 2006).

1. 2. A lexikális jelentés

Jelen dolgozat szempontjából elsősorban a lexikális jelentés meghatározása a lényeges, amely Székely Gábor szerint az alábbiak alapján definiálható: „Aktuális jelentésről akkor beszélhetünk, amikor egy lexéma a beszéd szintjén, konkrét szövegben jelenik meg, és eldől, hogy a nyelv szintjén lehetséges lexikális és potenciális jelentései közül melyik érvényes az adott kontextusban. Ettől függően egy adott szónak vagy lexikális jelentése, illetve olykor két vagy több lexikális jelentése közül az egyik, vagy pedig valamelyik potenciális jelentése aktualizálódik.” (Székely 2000: 260) Az itt említett aktuális jelentés a szó szintjén az elsődleges, konkrét jelentés, míg a potenciális jelentés a lexikális jelentéshez hasonlóan a nyelv szintjén jelentkezik, de a szövegben csak bizonyos szavaktól függően kerülhet sor aktualizálására.

Ha két lexéma között jelentésviszony áll fenn, az, az adott szavakat tartalmazó kijelentések közötti viszonyként határozható meg. Ennek megfelelően különbséget tesznek a szinonima, a hiponímia és hiperonímia, az inkompatibilitás, az ellentmondás, az antonímia, a gyenge implikáció, az előfeltevés és a konvencionális implikátúra között. Egy adott nyelv, esetünkben a magyar nyelv szókincsét illetően a szinonimáknak, az antonimáknak és a paronimáknak egymástól különböző rendszere létezik a lexikális és a potenciális jelentés síkján.

E dolgozatban a vizsgálat szempontjából a szinonima és az antonímia, mint jelentést kifejező fogalmak lényegesek. A szinonimák esetében rokon értelmű, hasonló jelentésű szavakról vagy kifejezésekről beszélünk. Ugyanakkor a *jó* és *rossz* szavak antonim jelentésviszonyt is megtestesítenek, s bár az antonímia ellentétet fejez ki, az antonim lexikai elemek esetében az ellentét nem kizáró (Kiefer 2000: 28). A lexikális jelentést figyelembe véve ellentétes jelentésűek ezek a szavak, a potenciális jelentés síkján azonban gyakran előfordul, hogy rokon értelműekké is válhatnak, mivel jelentésük megegyezik (Székely 2000: 261).

2. A fokozás

2. 1. Fokozás a leíró nyelvtanok tükrében

A Keszler Borbála által szerkesztett *Magyar grammatika* című munkában a *fokozást* a melléknevek osztályába tartozó általános toldalékolási lehetőségként írják le, amely a melléknévi igenevek és a határozószók bizonyos csoportjaira, valamint egy-két számnévre jellemző grammatikai kategória. Ugyanakkor megjegyzik, hogy nem minden melléknév fokozható: „Általánosságban véve kijelenthetjük, hogy a relatív minőséget és mennyiséget kifejező melléknevek fokozhatók, az abszolút minőséget és mennyiséget kifejezők nem. A melléknevek minden szemantikai típusában találhatunk fokozható és nem fokozható szavakat. Ezeknek száma, aránya a jelentéstípusokon belül különböző.” (Keszler 2000: 143)

A melléknév fokozása során a hagyományos, leíró nyelvtanok megkülönböztetik az alapfok – közép fok – felsőfok (túlzófok) relációt is, amelynek toldalékai a következők:

1. a közép fok toldaléka: *-(V)bb*. Például: *hossz+abb, nagy+obb*.
2. a felsőfok jele a *leg-* előtoldalék, amely a közép fokú alakokhoz járul: *leg+hosszabb, leg+nagyobb*.
3. a túlzófok esetében a *leges-* előtoldalék, amely a felsőfokú alak nyomatékosítására szolgál: *legesleg+hosszabb, legesleg+nagyobb*.

A fokozás folyamán megfigyelhető a szó szintaktikai környezetének módosulása, ezáltal az alapfokú, közép fokú és felsőfokú melléknevek eltérő szintaktikai szerkezetben jelennek meg. Például: *Éva épp olyan szép, mint Anna; Éva szebb Annánál* (vagy: *Éva szebb, mint Anna*); *Éva a legszebb*. „Ez viszont a képzők sajátossága, következésképpen a fokozás nem tekinthető tipikus ragozásnak.” (É. Kiss–Kiefer–Siptár 1998: 221) A fokozás tehát ezekben a nyelvtanokban mintegy a ragozás alosztályaként jelenik meg.

Maga a melléknév, mint szófaji kategória, inherens tulajdonságot vagy egy járulékos tulajdonságot fejez ki, elsősorban személyek, dolgok, fogalmak valamely jegyét nevezi meg, ezáltal úgynevezett járulékos fogalmat, akcidencia-jelentést hordoz (Keszler 2000: 142), amely jelentést a beszélő, hallgató a szöveggörnyezettől, a beszédhelyzettől függetlenül is megérti, illetve meg tudja különböztetni.

Kiefer véleménye szerint a melléknév jelentését meg kell különböztetni a főnév és az ige jelentésétől, mert a hozzájuk tartozó elemek alkalmasak arra, hogy logikai értelemben vett tulajdonságot fejezzenek ki. A magyar nyelvben az ige és a melléknév jelentésének megkülönböztetésére formai szempontokat említ példaként, elsősorban azt, hogy nincs olyan

melléknévi toldalék, amely időt, módot vagy aspektust jelölne (Kiefer 2000: 206). Ez azonban a *jó* és a *rossz* szavakat illetően nem helytálló, hiszen kapcsolódhatnak hozzájuk olyan toldalékok, például a *-kor*, amellyel megváltozik ugyan a szó szófaja, de a még melléknévre jellemző elsődleges vagy aktuális jelentés és a toldalékkal ellátott alak egy szókapcsolatban, például igék mellett, képes az idő jelölésére, az ige jelentésének erősítésére.

2. 2. Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás

Szakítva a hagyományokkal, Székely Gábor a fokozásnak teljesen újszerű megközelítésmódját mutatja be *Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás* című munkájában. Szemben a korábban röviden ismertetett leíró nyelvtanokkal, Székely a fokozást elsősorban a szemantika és a lexikológia-lexikográfia szempontjainak megfelelően írja le. Különböző példákon keresztül mutatja be a fokozás mibenlétét, kitérve arra a tényre, hogy nemcsak névszók, hanem az igék és a főnevek bizonyos csoportjai is fokozhatók lexikális eszközök és a nem összehasonlító fokozás segítségével.

Véleménye szerint a magyar nyelvet jól beszélők körében élő melléknévi fokozás a nyelv jól ismert, kellő pontossággal és részletességgel leírt részrendszere, s e szabályok ismerete hozzátartozik a magyar nyelv elsajátításához. A hagyományos leíró nyelvtanok, grammatikák és a nyelvkönyvek azonban a fokozást „nem valódi sajátosságainak megfelelően mutatják be, és ennek következtében a köztudatban nem a nyelvi tényeknek minden szempontból megfelelő kép alakult ki a fokozásról.” (Székely 2007: 9)

A szerző úgy gondolja, hogy „Ha fokozunk, akkor azt fejezzük ki, hogy valamely tulajdonság, cselekvés, nem meghatározott, illetve meghatározott mennyiség, valaminek vagy valakinek a tér-, illetve időbeli elhelyezkedése máshoz nem viszonyítva vagy máshoz viszonyítva hangsúlyozottabban, intenzívebben, nagyobb mértékben (de nem nagyobb mértékben), illetve kevésbé intenzíven, kisebb mértékben jelenik meg.” (Székely 2007: 12) A fokozás tehát mindig egyfajta viszonyítás. Hasonlóan a jelentés fogalmának meghatározásakor, feltétlenül szükség van a viszonyítási alap ismeretére.

A fokozás fogalmának újszerű meghatározása mellett Székely munkájában új típusú megközelítésmódokkal és terminusokkal is találkozunk, amelyek a következők:

1. a nem összehasonlító fokozás;
2. a nem összehasonlító mérséklés;
3. az összehasonlító fokozás;
4. az összehasonlító mérséklés (Székely 2007: 16).

Az összehasonlító fokozás a hagyományos grammatika által leírt melléknévi fokozást jelenti, míg az úgynevezett mérséklés terminust a szerző a fokozás antonimájaként alkalmazza 'lefelé fokozás' értelemben, amely jelenségekkel azonban e dolgozatban nem foglalkozom.

A fokozás előbb felsorolt típusainak alkalmazása során szükséges megállapítanunk, hogy a lexikai jelentéssel bíró szó fokozható-e vagy sem. Ennek megfelelően a szavakat a) a fokozható és b) a nem fokozható szavak osztályaiba sorolhatjuk. Az igék, a főnevek, a melléknévek, a számnevek és a határozószók között is vannak fokozható (például: *tetszik, bánat, szép, sok, bent*) és nem fokozható szavak (például: *ül, ház, falusi, tíz, itt*), amelyből a fokozásnak, mint nyelvi jelenségnek nem szófaj-függő voltát állapíthatjuk meg (Székely 2007: 15).

2. 2. 1. A nem összehasonlító fokozás

A jó és a rossz lexémák esetében lényegesnek a nem összehasonlító fokozást kell kiemelnünk, annak is analitikus változatát, amely megegyezik a Székely által vizsgált lexikai fokozással: „Ha nem összehasonlító jelleggel fokozzuk egy szó jelentését, akkor azt fejezzük ki, hogy valamely tulajdonság, cselekvés, nem meghatározott mennyiség, valakinek vagy valaminek a tér-, illetve időbeli elhelyezkedése máshoz nem viszonyítva, az alap- és közép- (illetve felső)fok reláció jelölése nélkül az alapjelentésnél hangsúlyozottabban, intenzívebben, nagyobb mértékben jelenik meg.” (Székely 2007: 19)

A nem összehasonlító fokozás nemcsak fokozó értelmű összetett mondatokkal és egyszerű mondatokkal fejezhető ki, ahogy arra Székely felhívja a figyelmet, hanem egyéb szintaktikai elemekkel is, mint például a fokozó értelmű szókapcsolatok. Utóbbi jelenség leírásakor elengedhetetlen megvizsgálni a szemantika (a jelentés) szintjén és a morfológia-szintaktika (a kulcsszó szófaja) szintjén megjelenő jellemzőket.

A fokozó értelmű szókapcsolatokban megjelenő fokozható, fokozott szó a *kulcsszó*, amely a szókapcsolat szintjén egyértelműen elkülöníthető a *fokozó lexémától*. Például: *nagyon tetszik; mélységes bánat; iszonyatosan sok; nagyon bent*. Ha a kulcsszó és a fokozó elem nem, vagy csak a morféma szintjén különíthető el egymástól, például: *álomszép > szép; jóságos > jó*, akkor a nem összehasonlító fokozás szintetikus változatáról beszélünk (Székely 2007: 16).

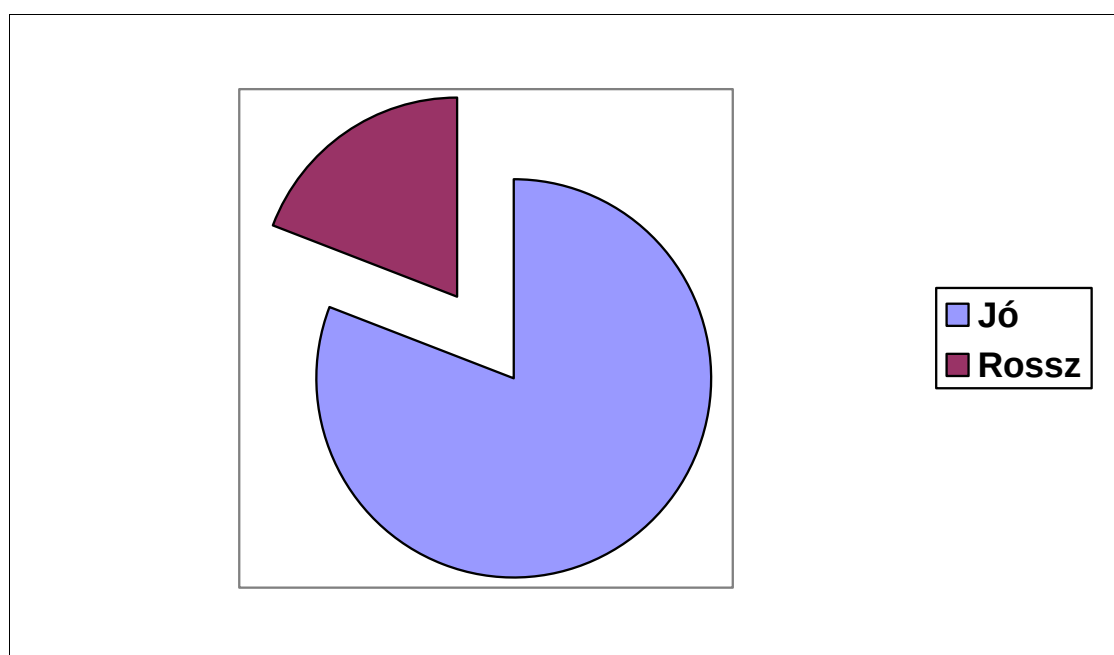
„A fokozható szavak tehát a *kulcsszók*, amelyek a *fokozó lexémákkal* együtt (állandósult vagy nem állandósult) *fokozó értelmű szókapcsolatokat* alkotnak.” (Székely 2003: V) Mind a jó, mind pedig a rossz szó fokozhatók különféle lexémákkal (például *borzalmasan*

rossz, nagyon jó stb.), de e szavak rokon értelmű, szinonim változatai is kifejezhetik a fokozás tényét a nyelvi kifejezésekben.

Székely véleménye szerint „a fokozó értelmű szókapcsolatok előfordulása a szövegekben meglehetősen gyakori. A prózai művekben oldalanként négy-öt, néha még több ilyen típusú szintagma is előfordulhat.” (Székely 2003: V) A következő nagyobb fejezetben a nem összehasonlító fokozás analitikus változatát mutatom be egy prózai mű segítségével. A vizsgálat során a Székely által leírt módszertannak megfelelően a *jó* és a *rossz* lexémák szemantikai, illetve morfológiai-szintaktikai jellemzőire térek ki.

3. A „jó” és a „rossz” lexémák

Dolgozatom témáját tekintve elsődleges célomnak a *jó* és a *rossz* szavak különböző kontextusokban való megjelenési formáinak és azok jelentésének bemutatását tűztem ki. Az általam vizsgált szövegtörzs Jókai Mór *Az arany ember* című, 1972-es kiadással megjelent regénye volt, amelyben e két lexéma közül a *jó* szó nagyobb arányban jelent meg, mint antonimája, a *rossz*.

1. A *jó* és a *rossz* lexémák megoszlása a vizsgált szövegben

A vizsgálat során Székelyhez hasonlóan elkülönítettem a szemantikai és a morfológiai-szintaktikai szinteket. A szemantikai szintnek megfelelően a *jó* és a *rossz* lexémák jelentéseinek megállapításánál a *Magyar Értelmező Kéziszótár*ban (továbbiakban ÉKSz.) leírtak voltak segítségemre. A morfológiai-szintaktikai szint megfigyelésekor a fokozó elemhez járuló toldalékok tekintetében tettem különbséget. A kulcsszavakat minden esetben megfigyeltem aszerint, hogy mely szófajhoz tartoznak (ige, melléknév, számnév, határozószó vagy főnév), ugyanis ez az elkülönítés megkönnyítette a *jó* és a *rossz* szavak jelentésének és fokozhatóságának meghatározását.

A szavak aktuális jelentését tekintve megfeleltethetők voltak az ÉKSz. BONUS lexikai függvénybe tartozó jelentésárnyalatainak. Utóbbi esetekben e szavak szinonimái is megjelenhetnek a szövegben, ami a lexikális jelentést figyelembe véve a választott szavak

tekintetében már egy másfajta jelentésárnyalatot kölcsönöz a szókapcsolat számára. A szinonimákat az Akadémia Kiadó által átdolgozott és 2010-ben megjelentetett *Magyar Szinonimaszótár*ból (továbbiakban SzinSz.) kölcsönöztem.

Az ÉKSz.-ban található jelentésárnyalatok bemutatása mellett természetesen kitértem azokra a szókapcsolatokra is, amelyekben ez a két szó toldalékkal ellátott alakban jelenik meg. Ezzel összefüggésben szándékozom röviden ismertetni Székely a fokozásról szóló, a magyar nyelv grammatikáját tekintve újnak mondható megközelítésmódját is.

3. 1. A szemantikai szint

A fokozó elemek nagy része nemcsak a fokozó értelem kifejezésére szolgál. Használatuk során megmarad elsődleges vagy fő jelentésük, ugyanakkor ha fokozható szó mellett állnak, a kontextus résztvevői aktualizálják az adott szó fokozó értelmet kifejező funkcióját (Székely 2007: 30). Például a *feltűnően szép* szókapcsolat aktualizált jelentése alapján megfelel a *nagyon szép* szókapcsolat jelentésének, a lexikális jelentésnek.

A fokozó elemek fő jelentésük alapján különböző szemantikai csoportokba tartoznak. Székely a következő szemantikai csoportokat különböztette meg:

1. a Hasonlítás, illetve a Következmény szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó elemek;
2. a Tér és Idő szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó elemek;
3. a Minőség (Tulajdonság, Mód) szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó elemek;
4. a Mennyiség szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó elemek (ez a csoport Székely véleménye szerint kevésbé jellemző a magyar nyelvre);
5. a Mérték szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó elemek;
6. a Mozgás (Észlelés, Érzékelés, Cselekvés) szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó elemek;
7. a Viszonylagosság, Túlzás, Teljesség szemantikai jeggyel kifejezhető fokozó elemek.

Jó és *rossz* szavaink, illetve ezek szinonimái az elsődleges, aktuális jelentés alapján a Minőség (Tulajdonság, Mód) szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó lexémák csoportjába tartoznak.

A fentebb felsorolt szemantikai csoportokat Székely Gábor nagyobb egységeknek megfelelően is kategorizálta, az alapján, hogy a fokozó elemek jellemezhetőek-e a *Pozitív* (jó), a *Közömbös* és a *Negatív* (rossz) szemantikai jegyekkel vagy sem.

Pozitív jelentésűeknek tekinti: „azokat a szavakat, amelyek az életszükséglet szempontjából kedvező, a társadalmi élet és az erkölcs követelményeinek megfelelő, a maga

szempontjából kifogástalan fogalomra utalnak.” (Székely 2007: 32) *Negatív* jelentésűeknek tekinti: „azokat a szavakat, amelyeknek jelentése a nyelvhasználó tudatában olyan cselekvést, tárgyat, dolgot, tulajdonságot idéz fel, amely az életszükségletek, a társadalmi élet szempontjából kedvezőtlen, illetve valamely szempontból kifogásolható.” (Székely 2007: 32) Minden más lexéma, amely jelentése alapján nem sorolható be e két csoportba, a *Közömbös* szemantikai kategóriának felel meg.

Utóbbi jelenséget tekintve a *jó* és a *rossz* lexémák jelentésük szerint egyértelműen besorolhatók a *Pozitív* és *Negatív* szemantikai kategóriákba, ugyanakkor Székely *jó* szavunkkal kapcsolatban megjegyzi, hogy mint fokozó szó, egyes kifejezésekben elveszíti *Pozitív* jelentését és a *Közömbös* szemantikai jeggyel jellemezhető fokozó lexémák közé sorolja, például: *jó nehéz, jó messze* (Székely 2007: 32).

3. 1. 1. A *jó* lexéma jelentése

Jó szavunk jelentése szerint egyértelműen besorolható a *Pozitív* szemantikai kategóriába, s ezzel megfeleltethető az ÉKSz. által leírt, BONUS lexikai függvénybe tartozó jelentésárnyalatoknak (ÉKSz. 2008: 600–601), amelyek a következők:

1. *Kívánalma(in)knak, ill. rendeltetésének, hívásának megfelelő.*

- Példák: „...itt van, leülök erre a kannára, nagyon jó hely ez.” (193)
„Jó idő az olyan embernek, aki nem akar észrevétni.” (245)
„...Noémi pedig örült neki, hogy eszerint tartós jó idő lesz.” (261)
„-Ejh, de jó ágyra tettem most szert!” (269)
„Tódor, amint Teréza hangját meghallotta, egy jó tréfát gondolt ki...” (270)

2. *Kellemes, kedvünkre való.*

- Példák: „Ezek az amerikaiak mindent is kitalálnak! Áldott jó eledel.” (56)
„...a férfiak számára jó malacpörköltet készített.” (65)
„Jó mulatság volt ez nagyon.” (192)
„...a drága jó bablevest az utolsó cseppig elköltik...” (343)
„A mérsékletes élet, a jó kedély tartja el ily épen az arcvonásokat.” (549)

3. *Erkölcsei követelménye(in)nek megfelelő.*

- Példák: „...úgy helyreállítja a jó erkölcsöket s az állam iránti hűséget...” (13)
„Én kész vagyok kegyednek egy jó tanácsot adni...” (212)
„...hogy mi a világi illem, mi a jó erkölcs, s titoktartó szemérem?” (279)
„Az ég áldja meg önt, amiért hozzám ilyen jó volt!” (297)
„...de egy hölgyet megsérteni jó nevelésben részesült embertől...” (469)

4. *Jószívű, jóindulatú, gyengéd érzésű.*

- Példák: „Nem bántja az a jó embereket.” (56)
„Jó pajtások voltunk iskolás korunktól fogva.” (133)
„-Ugye, az ön anyja is olyan jó asszony volt? – kérde Noémi.” (254)
„Áldott jó teremtés volt.” (473)
„Kedves jó gyermek te!” (507)

5. *A társadalmi szokásoknak megfelelő.*

- Példák: „Áldomásul még egy ital meggybort is adott mindenkinek, s jó szokás szerint felkérte őket...” (64)
„A sziget asszonya, jó vagy rossz magyar szokásból, ki akart tenni magáért...” (65)
„Levetinczy úr egy derék, jellemteljes ember, akinek vagyona, jó híre, esze, világi állása elismert nagyság mind.” (426)
„...de egy hölgyet megsérteni jó nevelésben részesült embertől...” (469)

A bemutatott példákban a *jó* szó minden esetben főnévvel alkot szókapcsolatot, jelentése ekkor: 'jó', amely természetesen a *jó* lexéma szinonimáival is kifejezhető, ami lehetőséget nyújt a jelentés árnyaltabbá tételére, illetve fokozására. A SzinSz.-ban ennek megfelelően az alábbi, *jó* címszó alatt található szinonimákkal helyettesíthetjük a *jó* szót:

1. *jó* (melléknév): *kellemes; kedvező; megfelelő; helyes; derék; szép; kiváló; jószívű; meggyerő; szíves; való* (SzinSz. 2010: 346).

3. 1. 2. A rossz lexéma jelentése

Rossz szavunk, mint a jó antonimája, jelentése alapján megfelel a *Negatív szemantikai* kategóriának, s ennek alapján szintén besorolható az ÉKSz. BONUS lexikai függvényébe tartozó jelentésárnyalatok valamelyikébe (ÉKSz. 2008: 1156).

1. *Szervezetre vagy valamely érzékszervre kellemetlenül, ill. károsan ható.*

Példák: „A feszült agymunkától van, meg az itteni rossz levegőtől.” (321)
„-Nem, a holdvilág rossz, ha az alvó gyermekre süt: attól beteg lesz.” (355)

2. *Az igényeknek, vágyaknak, szükségleteknek meg nem felelő.*

Példák: „Gondoskodtam a rossz időkről is.” (85)
„Lássa ön, tavaly rossz esztendőnk volt...” (253)
„Azért nagy figyelem, ha rossz sorsát gyöngéd gondoskodással enyhíteni törekszenek...” (264)
„Az elátkozott helynek egy rossz hírével több akadt...” (406)

3. *Kellemetlen élményektől megzavart, levert. Barátságtalan.*

Példa: „Egy napon nagyon rossz kedvem volt, amiatt, hogy mégsem jöttél haza...” (471)

4. *Erkölcstelen helytelen.*

Példák: „-Akkor egy rossz gyerek észrevett, s kikergetett a templomból...” (190)
„Te nem születted rossz embernek: azzá mérgeztetted el.” (290)
„...akaratos rossz természet lesz benne, amit idejekorán ki kell belőle irtani.” (359)
„-Még annak a rossz embernek is, azzal a bekötött szemmel?” (490)

5. *Valakinek a becsületére, valakinek, valaminek a megítélésére nézve kedvezőtlen, ártalmas.*

Példa: „Az pedig rossz hírben álló hely.” (209)

6. *Rendeltetésének meg nem felelő.*

Példák: „-Jaj, Miska, milyen rossz kereskedő lesz belőled!” (133)
„-Semmi kamat; semmi írás; tenger sok pénz, rossz parlag föld!” (185)

„Ha valahol megszálltak, volt mit hallgatnia Athalei-től a rossz utak, a rekkenő hőség...” (321)

„...hanem egy rossz cseréppipáért ráütöttél a kezére.” (373)

„...s ha egyébbel nem, legalább egy pár rossz papuccsal kellett neki...” (118)

7. Valamely követelménynek, szabálynak vagy hagyománynak meg nem felelő.

Példák: „Athalie a csalódás és a gyűlölet rossz tekintetével állt fel előtte...” (218)

„Csak régi rossz babonás szokás az nálunk vénasszonyoknál.” (267)

„Ilyen bélyegzett embert, ilyen rossz szokásokkal akárhol elcsípnek...” (477)

„Az a rossz fiú pedig úgy nevetett, mikor az állat ezt a kísérteties jajgatást hallatá.” (261)

Bár a regényben a vizsgált *rossz* lexéma kevesebbszer fordul elő, mint ellentétet is kifejező párja, az itt bemutatott példákon keresztül szintén megfigyelhetjük, hogy a szó minden esetben főnév mellett állva alkot szókapcsolatot, jelentése ekkor 'rossz', de helyén az árnyaltabb kifejezések és azok jelentése tekintetében állhat annak szinonimája is.

Ennek megfelelően a SzinSz.-ből az alábbi, *rossz* címszó alatt található szavakkal történhet meg a helyettesítés:

1. rossz (melléknév): *kedvezőtlen; kellemetlen;*

hitvány; pocsék; csúnya; vacak;

áporodott; orrfacsaró;

kopott;

rozoga; rongyos; elnyűtt; ócska;

terméketlen;

hibás;

ügyetlen; helytelen; sikertelen;

ízetlen;

olcsó; csintalan; rakoncátlan; komisz;

gonosz; feslett (SzinSz. 2010: 672–673).

3. 2. A morfológiai-szintaktikai szint

Székely Gábor fokozásról szóló munkájában hangsúlyozta a fokozó értelmű szókapcsolatok morfológiai-szintaktikai jellemzőinek vizsgálatát, ugyanis a fokozó elemek és a kulcsszavak közötti kapcsolódási lehetőséget elsősorban a kulcsszó szófaja dönti el. A fokozó elem minden esetben jelzői jellegű, ha főnévhez társul, azonban „ha a kulcsszó ige, melléknév, határozószó vagy számnév, akkor a fokozó elem határozói jellegű” (Székely 2007: 33). Ez utóbbi jelenség akkor is érvényes, ha a határozói jellegnek megfelelő toldalék nem jelenik meg a szó szintjén.

3. 2. 1. A jó lexéma

Amennyiben a kulcsszó főnév, melléknév, vagy más határozószó szerepében áll, a *jó* szó elsődlegesen toldalék nélküli melléknévként figyelhető meg a fokozó értelmű szókapcsolatban. A fokozó elem jelentése szempontjából ekkor megegyezik az ÉKSz. BONUS lexikai függvény jelentésárnyalataival, amelyeket az előző fejezetben ismertettem.

Sajátos jelentésátvitel történik azonban azokban az esetekben, amikor a magyar *jó* szó fokozható lexémához (más melléknévhez, határozószóhoz) kapcsolódik. Ilyenkor a *jó* melléknév a 'nagyon' szó szinonimájává válik és jelentése alapján a MAGNUS lexikai függvénybe tartozónak tekintendő.

Példák:

„...hogya legyen ő maga jelen, mikor a zsákokat kiürítik, mert én jó tiszta búzát hoztam...”(95)

„Szelíd, jó lelkiismeretű állat ez, aki önt nem tekinti ellenségének.” (258)

„...abból készülnek azok a híres jó szagú török meggyfa pipaszárazak.” (274)

„...egy közös korszából jó friss vizet isznak utána...” (344)

„Nekem, mint mondtam, nyugalom kell és búvóhely, mégpedig jó hosszú időre...” (477)

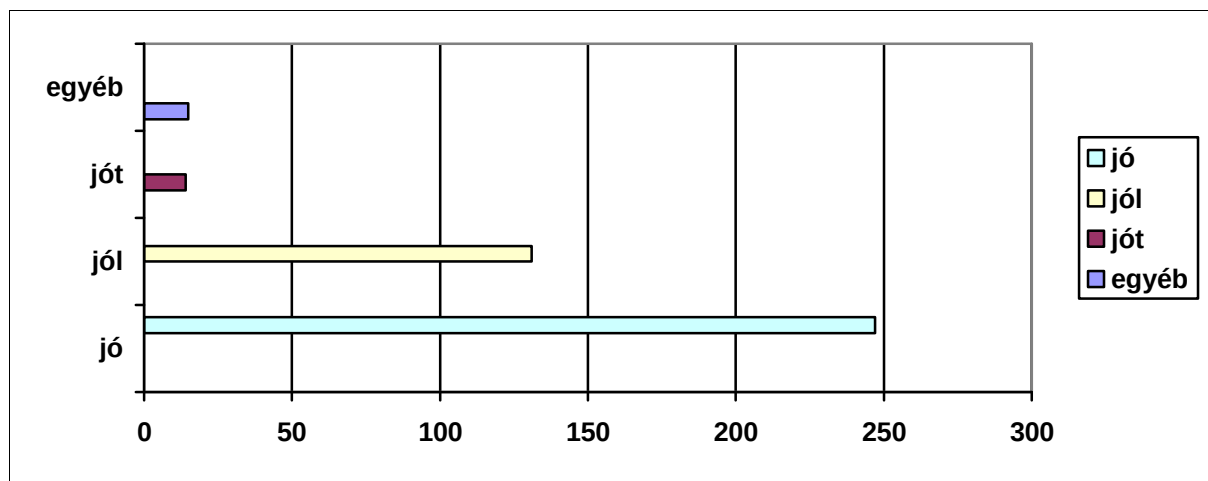
E példákban a *jó* lexéma melléknévvel alkot szókapcsolatot, ezáltal alkalmas a melléknév jelentésének fokozására, a hagyományos leíró nyelvtanoknak megfelelő fokjel használata nélkül.

A regényben egyetlen egy példát találtam, amelyben a kulcsszó határozószó szerepében funkcionál a fokozó értelmű szókapcsolatban. Itt szintén megfigyelhető a lexéma jelentésének fokozása, amely így megfelel a 'nagyon' határozószó jelentésének.

Példa:

„...azután egy csíptetővel az inspiciens részéről átvétetnek, jó távolról elolvastatnak és ismét visszaadatnak.” (41)

A morfológiai-szintaktikai szint vizsgálatakor természetesen a *jó* fokozó elemhez kapcsolódó toldalékokat is megfigyeltem, illetve csoportosítottam.

2. A *jó* lexéma és toldalékkal ellátott változatainak megoszlása

A 408 esetben előforduló *jó* lexéma a prózai műben *-l* toldalékos melléknévként összesen 131-szer fordult elő, míg *-t* toldalékos alakja 14 esetben. Az egyéb megjelenési formák között *jó* szavunk az alábbi toldalékokkal együtt jelent meg: *-ra*; *-nak*; *-val*; *-ból* és a már korábban említett *-kor* határozói rag.

Jól határozószavunk Székely álláspontja szerint szemantikai szempontból nagyon közel áll a *jó* melléknévhez, azonban igék jelentésének erősítésére, fokozására kizárólag ez a lexéma alkalmas (Székely 2006: 431). Felmerülhet azonban a kérdés, hogy milyen elvárásoknak kell megfelelnie az igének, mint szófajnak ahhoz, hogy fokozni tudjuk. Székely munkájában a következő szempontokat figyelembe véve írta le, hogy akkor tekinthetők fokozhatónak az igék: „ha,

- fizikai jellegű mozgást, tevékenységet, eseményt, folyamatot (*esik, fut, üt*),

- fizikai jellegű érzékelést (*fázik, reszket, szomjazik*),
- valamely változást (*elszárad, meghízik*),
- szellemi, lelki, érzelmi tevékenységet, folyamatot (*elfelejt, érdekel, kíván, nyugtalankodik*),
- valamilyen hatást (*csábít, nyugtalanít, veszélyeztet, zavar*),
- valamilyen kapcsolatot (*barátkozik, gondoskodik, kegyetlenkedik*)

fejeznek ki.” (Székely 2007: 36)

Ugyanakkor a fokozható igék között is találunk olyanokat, amelyek megfelelnek mind a fizikai, mind a szellemi tevékenységnek (például: *dolgozik, küzd*); megjelölik valamely érzékszerv működését vagy működésképtelenségét (például: *hall, lát, megvakul*), illetve megfeleltethetők a 'véd' és az 'akadályoz' jelentéseknek.

A *jól* lexéma jelentése az ÉKSz.-ban található első négy kategória alapján a BONUS lexikai függvénybe tartozik. Ilyenkor 'helyes', illetve 'nagyon' jelentésben használandó, amely jelentések hozzájárulnak az ige fokozhatóságához, erősítéséhez, nyomatékosításához.

Példák ('helyes' jelentés):

„Azt jól sejté, hogy Timár busásabb osztalékot adott a nyerevényből...” (145)

„Az arcanum jól hatott.” (174)

„Tekintse ön őket az én anyámnak és az én testvéremnek, s bánják velük jól...” (221)

„-Bizony jól teszik már, ha elmennek!” (321)

„S ezúttal jól számította ki az irányt; nemsokára a sűrű ködfátyolon keresztül újra megjelent előtte a háztető.” (444)

Példák ('nagyon' jelentés):

„Az almási gyorsparaszt jól ismerte a Brazovics-házat...” (117)

„Ismerete ezt az ő gyengéjét Timár jól; mert sokszor hallotta tőle...” (160)

„Óh! önnek a férji becsülete jól meg van őrizve.” (243)

„-Az-é? Hát akkor jól vigyázz rá, Almira, hogy a Narcissza ne bántsa.” (252)

„Azért megy a dolog olyan jól.” (333)

Hasonlóan *jó* szavunkhoz, az ige jelentésének erősítésére alkalmazható fokozó értelmű szinonima, szóösszetétel vagy állandósult szókapcsolat is. Ez utóbbi esetekben azonban már a nem összehasonlító fokozás szintetikus változatáról, a szintetikus fokozó értelmű fordulatokról beszélünk.

A *jól* lexéma a regényben az esetek 90 %-ban fordult elő, míg a *jó* melléknév -*t* toldalékos változata az esetek 10 %-ban. *Jót* szavunk elsősorban a 'hasznára van' (valamely erkölcsi elveknek megfelelő dolog szempontjából) jelentésben figyelhető meg a regényben.

Példák:

„Tehát apostolnak nevezik azt, aki még a sírjában is jót tesz másokkal? – kérdezé Timéa.” (39)

„Timár azt hitte, hogy jót tesz vele, ha vigasztalja. (104)

„...meg hogy a szegény néppel jót tegyek.” (161)

„S mit nyer vele? Érdemes valakivel jót tenni?” (247)

„mindig csak jót fogok felőle mondani.” (417)

Jó szavunk egyéb toldalékokkal ellátott változatai közül ki kell emelnünk a *jókor* határozószót, amely 6 helyen jelent meg a vizsgált szövegben. A korábban már említett -*kor* határozói ragról a *Magyar grammatika* csupán megemlíkezik, jelentéséről pedig egyáltalán nem tesz említést. Hasonlóan Székely sem szól róla munkájában. Tény azonban, hogy igéhez járulva és az ige jelentését tekintve ez a lexéma eltérő jelentésárnyalatot tükröz, határozószó előtt állva pedig fokozó elemként jelenik meg. A következő példákban elsősorban az 'időben', a 'helyes időben' jelentésben értelmezhetjük, ami a *jó* melléknév POZITÍV szemantikai kategóriának megfelelő jegyeit hordozza, ezáltal a melléknév fő jelentése is mintegy megmarad, nincs szükség a Kiefer által javasolt igei és melléknévi jelentések megkülönböztetésére.

Példák:

„A vetés pedig éppen jókor történt.” (162)

„Azaz, hogy jókor reggel.” (166)

„Este jókor lefeküdt, azt mondta, hogy fázik.” (199)

„...hogy a jövő-menők jókor meglássák a veszélyt.” (450)

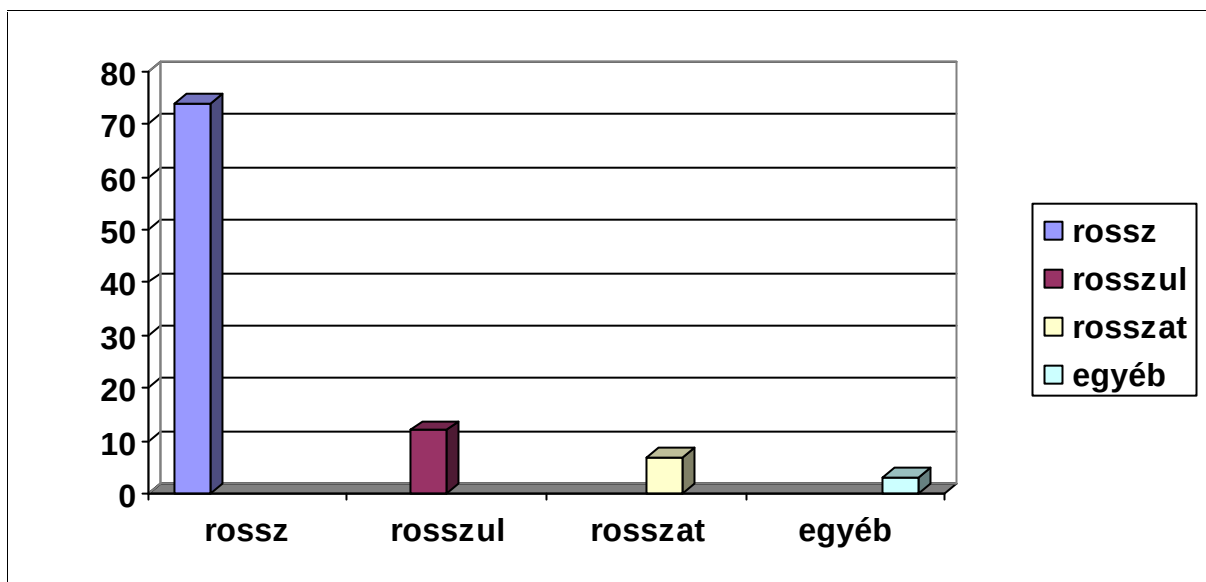
Ugyancsak megemlítendő a szövegben a *jókora* lexéma, amely az alábbi példában 'nagy' (valamihez képest nagy) jelentésben funkcionál.

Példa:

„A jobb karján pedig egy jókora szakadás fehér cérnával volt összevarrva.” (458)

3. 2. 2. A rossz lexéma

Rossz szavunk, ellentétes értelmű párjához hasonlóan fokozható különféle lexémákkal (például *borzalmasan rossz*, *nagyon rossz* stb.), de e szavak rokon értelmű, szinonim változatai is kifejezhetik a fokozás tényét a nyelvi kifejezésekben. Azonban a rossz lexéma csupán kulcsszóként szerepelhet a fokozó értelmű szókapcsolatban. Ezt a kijelentést támasztja alá az a tény is, hogy a vizsgált Jókai regényben nem találtam olyan helyet, ahol ez a lexéma funkcióját tekintve fokozó elemként jelenne meg. Székely Gábor *A fokozó értelmű szókapcsolatok magyar és német szótára* című munkájában (Székely 2003) szintén nem tárgyalja a rossz szó fokozó elemként való megjelenését.

3. A rossz lexéma és toldalékkal ellátott változatainak megoszlása

A szövegben megfigyelhető rossz szavunk jelentését tekintve minden esetben az ÉKSz. által leírtaknak felel meg, hasonlóan a toldalékolt alakokhoz, amelyek a BONUS lexikai függvény jelentésárnyalataiba tartoznak. Ezek a toldalékolt alakok a következők: *rosszul*, *rosszat*, *rosszkor*, *rosszak*.

Példák:

„Beszél már magyarul, hanem idegenszerű kiejtéssel, s néha elferdíti vagy rosszul alkalmazza a szót...” (168)

„...nekem pedig, cselédtársának, elmondani, hogy mi rosszat mível az asszonya.” (415)

„- No fiam, most rosszkor jöttél!” (99)

„Az meg azt mondá neki, hogy rosszak a fogai, nem eheti az édességet.” (126)

3. 3. Összegzés

Az előző fejezetekben leírtak és a szemantikai, morfológiai-szintaktikai szempontok alapján megvizsgált szövegben található példák ismertetésének elsősorban a szemantika, tehát a jelentés különböző szinteken való megjelenése szempontjából van jelentősége. A *jó* és a *rossz* melléknevek esetében az elemzés során bemutatott példákból is kitűnik, hogy az aktuális jelentés mellett elsősorban a lexikális jelentés síkja figyelhető meg, hiszen a szövegben, attól függően, hogy milyen más lexémákkal alkottak kapcsolatot e szavak, a jelentésnek eltérő változatai, árnyalatai jelentek meg. A jelentés, amely egy adott nyelv különböző síkjain megjelenik, esetünkben a lexikális és az aktuális jelentés síkján, képes arra, hogy szemantikailag rendszerezhetővé tegye egy nyelv szókincsét.

Ugyanakkor szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a választott és a dolgozatban bemutatott két melléknév, a *jó* és a *rossz*, fogalmát tekintve régóta tárgyát képezi a filozófiának. Mindezeknek nyelvészeti, elsősorban nyelvfilozófiai és pszicholingvisztikai aspektusait tekintve megfigyelhető volt a vizsgált szövegben a *jó* melléknév tagadott változatának többszöri előfordulása is. Nemcsak a *jó* lexéma aktuális jelentéséről van tehát szó, hanem arról, hogy e szókapcsolatok elsődlegesen a *rossz*, tehát a *Negatív* szemantikai jeggyel jellemezhető kategória szintjén is megmutatkoztak. Ennek oka elsődlegesen a *jó* melléknév *Pozitív* jelentésében ragadható meg. Úgy gondolom, hogy egy empirikus kutatás keretein belül arra is választ kaphatunk, hogy miért elterjedtebb a *jó* szó tagadott változata a nyelvhasználatban, még ha a beszélők tisztában is vannak jelentésével, amely ebben az esetben a potenciális jelentés síkján figyelhető meg.

Székely módszertani analógiáját követve valóban egy sajátos nyelvi jelenséggel állunk szemben a fokozást illetően. Kérdés azonban, hogy mennyire tekinthető mindez nyelvi univerzálénak. Maga a melléknév-fokozás valóban nyelvi univerzálé, hiszen minden nyelvben megkülönböztetik azt, hogy valami valamihez viszonyítva kisebb vagy nagyobb mértékben jelenik-e meg, de a Székely által leírt új megközelítésmód nyelvi univerzálévá való válásához átfogó kutatásokra van szükség. Dolgozatom csupán egy részét képezi ennek a kutatásnak, ugyanakkor meg kell jegyeznem, hogy ez a vizsgálat elsősorban a *jó* és a *rossz* szavak jelentésének különböző kontextusokban való bemutatását célozta meg, és hogy az a minta, amit Székely munkájából átvettem, elsősorban szemantikai szempontból nyújtott segítséget.

4. További kutatások és módszerek

A dolgozatban bemutatott elemzés és a Székely Gábor által képviselt új megközelítésmód ugyanakkor a lexikai egységek jelentését tekintve fontos, a fordítástudomány számára, s mi több, a jelnyelv vonatkozásában is lényeges kérdések felvetését jelenti. Amikor a fordító fordít, elsősorban az eredeti, forrásnyelvi szöveget ülteti át egy másik nyelvre, a célnyelvre, s e fordítási folyamat közben különböző műveleteket hajt végre. Mindemellett ügyelnie kell nemcsak a grammatikai, de a lexikai és a kulturális egyezésekre is, hiszen a fordító ezzel járul hozzá ahhoz, hogy a lehető legmegfelelőbb fordítást nyújtsa át a célnyelvi olvasóknak.

Jakobson álláspontja szerint a valóság részletei a nyelvek és a kultúrák közötti különbségek ellenére is lefordíthatók, hiszen „A megismerés minden tapasztalata és osztályozása bármelyik létező nyelven közölhető, a terminológia bármikor módosítható és bővíthető – ha hiányosnak bizonyul – jövevényszavakkal vagy tükörfordításokkal, neologizmusokkal vagy jelentésátvitellekkel, végül körülírásokkal” (Jakobson in Simigné 2010: 80). Ennek érdekében a fordító a fordítás folyamatakor minden esetben szemantikai szempontból is lényeges, úgynevezett átváltási műveleteket hajt végre. A fordításelméleti munkák a leggyakrabban a) lexikai; b) grammatikai; c) stilisztikai és d) pragmatikai átváltási műveletek között tesznek különbségeket (Klaudy–Salánki 1997: 21). A lexikai átváltási műveletek középpontjában elsődlegesen a célnyelvnek megfelelő jelentésű lexikai egység kiválasztása áll.

Ebből a szempontból kell tehát megemlítenünk a Székely képviselte fokozás fogalmának újszerű megközelítését, hiszen nemcsak a rokon értelmű szavak alkotnak részrendszert nyelvünkben, hanem a lexikai fokozás során megjelenő szemantikai kategóriákhoz kapcsolódó fokozó értelmű szókapcsolatok is, amelyek „jelentésátvitel vagy alkalmi kapcsolódások révén fejezik ki a fokozás vagy minőség jelentéstartalmát” (Székely 2006: 432). E nyelvi jelenségekkel a fordítók általában tisztában vannak, mégis célszerűnek mutatkozik a szabályok lejegyzése, amit különböző kontrasztív elemzések által tehetünk meg. Általános következtetések megfogalmazására csak több nyelv összehasonlító vizsgálatai által juthatunk. Ennek alapján, a lexikográfia tudományának köszönhetően új, kétnyelvű szótárak készítése is megvalósulni látszik, amellyel lehetőség nyílik a nyelvoktatás színvonalának emelésére is.

Székely az angol, német és orosz nyelvtanok esetében kidolgozott fokozási rendszerről tesz említést, ami alapul szolgálhat a magyar nyelv sajátos nyelvi jelenségeinek

összehasonlító vizsgálataira. Dolgozatom ebből a szempontból egy részét képezi ennek a kutatásnak, ugyanakkor további terveim között szerepel a választott mű, *Az arany ember* német nyelvű fordításának elemzése is a jó és a rossz lexémákra és a velük alkotott szóösszetételekre vonatkozóan.

Mint ahogy azt már a Bevezetésben is írtam, a nyelv folyamatosan változó tendenciákat mutat, s ezzel a természetes jelenségével hozzájárul ahhoz, hogy új elemek jelenjenek meg benne, amelyek a későbbiekben vagy részét fogják képezni vagy nem. Amennyiben részét képezik a nyelv rendszerének, úgy szükséges a nyelvhasználat szempontjából a különböző beszélt nyelvi helyzeteknek megfelelően is kutatásokat végezni. A beszéd, a kommunikáció különböző színtereken zajlik, amelyek a fokozás új megközelítésmódjának és a lexikális, aktuális jelentés formáinak leírásához szükséges általános érvényű következtetések megfogalmazását segíti elő.

A nyelvhasználatból és a nyelvek általános ismeretéből következik természetesen az is, hogy a világon élő sikek és nagyothallók körében használt jelnyelv, amely természetes nyelv voltának köszönhetően saját nyelvtani rendszerrel és szabályokkal rendelkezik, e kutatások tekintetében újfajta megközelítésmódot von maga után. A jelnyelvben használt jelek többsége önkényes és mindig konvencionális, ugyanakkor kompozicionalitás is jellemzi őket, tehát a nagyobb nyelvi egységek jelentése az őket alkotó kisebb nyelvi egységek jelentésén alapul és a kettős tagoltság révén meghatározhatatlan számú, bonyolult és árnyalt jelentést képesek közölni (Szabó M. 2003).

A jelek alkalmazása mellett természetesen nagy jelentősége van a kommunikáció folyamán az artikulációnak, a gesztusoknak, a mimikának és a testtartásnak is, amelyek a vizsgálat szempontjából sajátos kutatómódszertan meglétét feltételezik. A magyar jelnyelvi kutatások az elmúlt években növekvő tendenciát mutatnak, s a szótárkészítés terén is előrehaladás mutatkozik. A Székely által kínált analógiának köszönhetően a fokozó értelmű jelkapcsolatok szótárának megírása is felsejlik, amelynek szintén a nyelvoktatás szempontjából tulajdoníthatunk jelentőséget amellet, hogy az országban élő hallássérültek anyanyelvének rendszerét behatóbban is megismerjük.

5. Befejezés

A jelentés értelem, amelyet egy adott lexéma idéz fel a tudatunkban, de az a környezet, amelyben ez a szó megjelenik, a jelentésnek más és más típusait aktualizálja a szöveg szintjén. Jelen dolgozatban a *jó* és a *rossz* melléknevek jelentésének különböző kontextusokban való megjelenési formáit vizsgáltam meg. Az elemzés elméleti háttérét elsősorban a jelentés és a lexikális jelentés fogalmának meghatározása adta, valamint az a tény, hogy ezek a szavak a szöveggörnyezettől függően eltérő módon viselkednek, többféle jelentést hordoznak magukban és az őket tartalmazó kifejezések ugyancsak más jelentésárnyalatban tűnnek fel a szövegben.

E kifejezések alatt elsősorban a Székely Gábor által korábban bemutatott fokozó értelmű szókapcsolatokat értem, amelyek részét képezik a fokozás, hagyományos, leíró nyelvtanokkal szembeni megjelenésének. Úgy gondolom, hogy a hagyományos melléknévfokozás és a Székely képviselte lexikai fokozás ismertetése elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük, a szövegben megjelenő szókapcsolatok fokozó értelműsége a két vizsgált lexéma jelentése tekintetében fontos. A szókapcsolatok szemantikai és morfológiai-szintaktikai elemzése során bebizonyosodott, hogy a *jó* melléknév főnévvel, más melléknévvvel, határozószóval, illetve igével együtt kapcsolatot alkotva eltérő jelentéseket implicált, ugyanakkor mindez a *rossz* melléknév esetében nem mondható el, mert e lexéma a szövegben minden esetben az aktuális jelentés szintjén jelent meg, s csak *jó* szavunk tagadott változata hívta elő a lexikális jelentés síkján értelmét.

Ezek a jelentésárnyalatok és az elemzés ugyanakkor újabb kérdések felvetéséhez is vezettek, amely kérdések megválaszolása a lexikográfia, a nyelvoktatás, a fordítástudomány, a nyelvfilozófia és pszicholingvisztika, a jelnyelv és az aktuális nyelvhasználat területei szempontjából fontosak. Reményeim szerint ez a dolgozat és az itt bemutatott vizsgálat a lexémák jelentésének szempontjából, elősegíti a fentebb említett nyelvtudományi területek új eredményeinek levonását, ezáltal jobban megismerhetjük nyelvünket, amelyet Heidegger szavaival élve, nem mi beszélünk, hiszen „a nyelv beszél bennünket.”

6. Irodalom

É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 1998.

Jakobson, Roman: Fordítás és nyelvészet. In: Simigné Fenyő Sarolta–Csetneki Sándorné Bodnár Ildikó–Kegyesné Szekeres Erika: *Az interkulturalitás aspektusai*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó. 2010.

Jókai Mór: *Az arany ember*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 1972.

Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 2000.

Kiefer Ferenc: *Jelentéselmélet*. Budapest: Corvina. 2000.

Klaudy Kinga–Salánki Ágnes: *Német–magyar fordítástechnika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 1997.

O. Nagy Gábor–Ruzsiczky Éva (szerk.): *Magyar Szinonimaszótár*. Budapest: Akadémia Kiadó. 2010.

Pete István: A nyelvi jelentések típusainak hierarchiája. In: *Hungaro–Slavica 2001. Studia in honorem Iani Bańcerowski*. Budapest: ELTE Szláv és Balti Filológiai Intézet. 2001.

Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémia Kiadó. 2008.

Szabó M. Helga: *A jelnyelv helyzete az oktatásban, a kutatásban és a mindennapi kommunikációban*. Budapest–Pécs: Nyelvtudományi doktori Iskola. 2003.

Szikszaíné Nagy Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 2006.

Székely Gábor: Lexikális jelentés – aktuális jelentés, és ami köztük van. In: Gecső Tamás (szerk.) *Lexikális jelentés, aktuális jelentés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2000.

Székely Gábor: *A fokozó értelmű szókapcsolatok magyar-német szótára. Wörterbuch der verstärkenden Wortgruppen der ungarischen und der deutschen Sprache*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2003.

Székely Gábor: Hogyan fordítjuk németre a jó, jól, jobban magyar szavakat? In: Klaudy Kinga–Dobos Csilla (szerk.) *A világ nyelvei és a nyelvek világa*. Pécs–Miskolc: MANYE. 2006.

Székely Gábor: *Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2007.

7. Melléklet

7. 1. A jó lexéma

1. „Jó lesz feljegyezni, hogy szent Prokop a patrónusuk.” (12)
2. „...hanem ez azután többre is kerül, mint atyafiságos jó barátságba.” (13)
3. „...s három-négy napra úgy helyreállítja a jó erkölcsöket s az állam iránti hűséget...” (13)
4. „...megtartva azt a jó szokását...” (17)
5. „Nem is lehet az valami jó.” (18)
6. „...azután egy vascsíptetővel az inspiciens részéről átvétetnek, jó távolról elolvastatnak, és ismét visszaadatnak.” (41)
7. „- Jó napot! No hát jöjjön be! Ki az?” (56)
8. „- Nem bántja az a jó embereket.” (56)
9. „Ezek az amerikaiak mindent is kitalálnak! Áldott jó eledel.” (56)
10. „- Nem bántja az a jó embert soha, uram; ilyen szelíd az, mikor bárminő idegen jön ide, aki jó ember; megismeri, s nem ugatja meg...” (57)
11. „Hanem a jó ember a hátára ülhet, mégsem bántja.” (57)
12. „Timárnak nagy vigasztalására szolgált ily hitelesen bebizonyítva látni, hogy ő jó ember.” (57)
13. „...ha jó ember kér szállást, megtalálja azt, amit keres: nyugalmat...” (59)
14. „- Igen jó lesz.” (59)
15. „...nevezte Almira kisasszonynak, jó barátnőjének, magyarázta neki, hogy hisz ez vadászat!” (61)
16. „...s messziről kiáltozta Almira nevét; mire aztán elereszté gallérját a furcsa jó barát.” (61)
17. „...azt hiszem, jó lesz az estebédre a vendégeknek.” (61)
18. „Mire meggondoltam, hogy védelmezzem magamat, már a földön voltam, jó, hogy a nyakamat le nem harapta.” (61)
19. „...amivel az eb jó ismerős közeledtét szokta jelenteni.” (62)
20. „Áldomásul még egy ital meggybort is adott mindenkinek, s jó szokás szerint felkérte őket, hogy...” (64)
21. „A sziget asszonya, jó vagy rossz magyar szokásból, ki akart tenni magáért vendégei előtt...” (65)
22. „...a férfiak számára jó malacpörköltet készített.” (65)

23. „Hanem ez a jó kedve keseredni indul, mikor arra a tudatra kezd jönni, hogy...” (66)
24. „Noémi hirtelen egy jó kis pofont adott neki a fejére, mire a felriadt cica keresztülgrott a padon...” (66)
25. „- Jó estét, kedves napamasszony!” (69)
26. „Köszönöm, köszönöm, kedves jó mamácska, tisztelt uraim és kisasszony.” (70)
27. „Te nem segítesz engem előre, hogy jó állást biztosíthassak magamnak.” (71)
28. „Légy jó hozzám, Teréza!” (72)
29. „Jó, fiatal, szép, derék ember volt, s mi nagyon szerettük egymást.” (78)
30. „...ő birtokos volt, s Krisztyánnak jó barátja.” (79)
31. „...akik jó barátai voltak...” (79)
32. „Utolsó jó barátom minden élő teremtés közül.” (81)
33. „Ez jó lesz nekünk sáturnak, takarónak, talán majd téli öltözetnek is.” (83)
34. „Most aztán hozzám jössz megint, ugye, mikor az elment, most már én is jó vagyok neked?” (90)
35. „Sokszor tettem jó szolgálatokat ennek az embernek, s most azoknak viszonzását kérem.” (93)
36. „Te a magad jó szívéből cselekszel, s azért megjutalmaz téged a te Istened.” (94)
37. „...hogyan legyen ő maga jelen, mikor a zsákokat kiürítik, mert én jó tiszta búzáat hoztam, hogy ki ne cseréljék.” (95)
38. „Jó név, ha akarom, magyar, ha akarom, török, ha akarom, görög.” (101)
39. „...és mindig hálával fog ön emlékezni arról a jó atyáról...” (104)
40. „Megtalálta a kabin ajtaját; jó szerencse, hogy nem csukta be azt a hullám...” (113)
41. „A bejelentést pótolja az a jó szokása a háziasszonyságnak, hogy amint...” (118)
42. „S amellet az a jó szokása volt, hogy...” (118)
43. „...illelmesen jó estét kívánva a bennlevőknek.” (118)
44. „Ali Csorbadzsi az ő régi jó ismerőse; sőt női ágon rokona.” (120)
45. „Parancsolt nekem valamit az én kedves, felejtethetetlen jó barátom?” (123)
46. „Zófia asszony pedig úgy akart tenni, mint akit nagyon jó kedvében találtak, s...” (125)
47. „...adjon hálákat az egeknek, ha ilyen jó sorsba juthatott.” (127)
48. „Ezek a gyermekleányok azt képzelik, hogy aki olyan nagyon szép, az aztán nagyon jó is.” (128)
49. „Én csak azt mondom, hogy nem jó az embernek sokáig jegyben járni...” (131)
50. „- Jó, jó; de mi szükség itt most teneked Athalie-t úgy rám dicsérned, mint az eladó lovat?” (131)

51. „Jó pajtások voltunk iskolás diák korunktól fogva.” (133)
52. „... azt elsimítani jó barátok dolga.” (133)
53. „...Tehát amidőn a rosszat a sors megakadályozta, akkor okvetlenül jó az, amit előidézett.” (140)
54. „Alhatol nyugodt lelkiismerettel ezen a jó szándékon.” (141)
55. „Otthon aztán lefektették szépen az ágyába, s rögtön elaludt a jó úr.” (147)
56. „Hanem ennek a jó szisztémának is volt egy ellensége, egy francia irányelv.” (148)
57. „S erre ismét igen jó ürügy a levetinci uradalom bukott haszonbérője által okozott hiány.” (154)
58. „- Jó, jó - monda a magas úr -...” (157)
59. „- Ez mind jó volna, mondák neki, a szántással csak elkészülnének...” (158)
60. „Szereti-e a jó karlócai ürmös bort?” (161)
61. „No, fiam, minthogy olyan görögforma neved van, meg hogy olyan jó, becsületes képed van, hát adok búzáat.” (161)
62. „Nem a miniszternek a kedvéért, azt ne hidd, hanem a te jó képedért...” (161)
63. „Olyan jó barátok voltak, mint valaha.” (167)
64. „Milyen jó volna neki, ha Brazovics úr beleveszne, s kitiltaná a házából.” (167)
65. „Alászolga, jónapot kívánok, tekintetes Levetinczy úr!” (166)
66. „Jó mulatást! Én már nem látlak ma.” (167)
67. „...dolgozva beszélgetett velük, s jó volt, hogy szemeit örökösen a hímzésre lesütve tarthatá...” (175)
68. „És azért is jó volt, hogy nem láthatta, hogy kigúnyolják a háta mögött.” (175)
69. „- De bizony jó lesz ötlet úgy szoktatni, mintha cseléd volna.” (170)
70. „...és azért mégis úgy szereti a kapitány régi jó pajtását, hogy...” (168)
71. „Vajon nem jó volna, ha a leányát hozzá adná feleségül?” (177)
72. „... s az nekem jó barátom.” (178)
73. „...gondoljon rá, hogy van egy jó ember, aki önért...” (179)
74. „Pedig nem volt „elég”, amit megtudott, még valamit jó lett volna megtudakolnia Kacsuka úrtól...” (183)
75. „Hanem mint jó kereskedőnek mindig gondja volt rá, hogy mikor valami olyan dolgot mível...” (184)
76. „... nem jó volna-e már valami pihenésre gondolni?” (184)
77. „- Az volna nekem jó; hanem hát kettő hiányzik belőle: a szekér meg a gazdaság.” (185)
78. „Jó mulatság volt ez nagyon.” (192)

79. „...itt van, leülök erre a kannára, nagyon jó hely ez.” (193)
80. „- Zófi mama tán bizony kukoricát majszol? So’ hse restellje. Jó az vasárnap délután.” (193)
81. „Jó lesz egy szóval megemlékezni Timéa frizurájáról is.” (193)
82. „Pedig az ilyen növendék leánynak igen jó étvágya van.” (198)
83. „Az pedig jó időt vett igénybe.” (200)
84. „Tegnap este igen jó kedve volt.” (200)
85. „...s azt kiáltotta be neki az üvegen át „jó éjszaka” fejében: „a százezer forint holnap készen áll!” (201)
86. „És nem volt jó kedve alaptalan.” (200)
87. „Jó reggelt, Brazovics úr.” (201)
88. „Egy bukott csalónak az árva leánya, akinek mindenét elvették, még a jó hírnevét is...” (207)
89. „- Uram! Míg boldog voltam, ön nagyon jó volt hozzám.” (211)
90. „Én kész vagyok kegyednek egy jó tanácsot adni...” (212)
91. „...mint jó barátja, mint véghetetlen tisztelője.” (212)
92. „Milyen jó álma van a nyomorultnak.” (213)
93. „Az is jó világosság a sötétben.” (214)
94. „Ez mindig olyan jó volt hozzá.” (219)
95. „...és ön olyan jó lesz őhozzá, mint édes testvéremhez?” (221)
96. „Engedje, hogy röviden nevén hívjam ezentúl; jó lesz?” (221)
97. „Harmadnap azután azt mondta Timárnak, hogy jó lesz már a kisasszonyt megkeresztelni s megesketni...” (228)
98. „...hogymennyit emlegeti a kedves jó Mihályt...” (230)
99. „S bár olyan hű ne volna, bár olyan jó ne volna. Bárcsak gyűlölni lehetne!” (235)
100. „...az érzelmes jó szív sugallatán kívül még egyébre is hallgathatott volna...” (237)
101. „- Jó. Tehát hallja meg tőlem.” (243)
102. „...de hozzáértő embernek az a jó. Ahol egyszer már volt Mihály, sötétben is odatalál.” (248)
103. „Talán a fejlődő érzelmek idomítják át a fejlődő arcot, s a tartós jó és rossz indulat, a bánat és az öröm...” (252)
104. „Jó idő az olyan embernek, aki nem akar észrevétetni.” (245)
105. „...olyan időben, amikor egy jó kutyát nem kellene kiverni a házból.” (245)
106. „- Ah! milyen jó volna egy ilyen rózsalevél-ágyban egyszer aludni.” (253)

107. „...én megyek a konyhába vendégünknek jó lakomát főzni.” (254)
108. „- Ugye, az ön anyja is olyan jó asszony volt? - kérde Noémi.” (254)
109. „- Nagyon jó.” (254)
110. „...de ő sem maradt mögötte a jó szív kimutatásában.” (255)
111. „Pedig lássa ön, ezek minékünk éppen olyan jó barátaink, mint a madarak.” (258)
112. „Szelíd, jó lelkiismeretű állat ez, aki önt nem tekinti ellenségének.” (258)
113. „No, ugye, hogy nem megutálni való állat ez a mi jó barátunk...” (258)
114. „- Anyám! Jó anyám! - szólt szelíd, kérlelő hangon Noémi.” (266)
115. „...Noémi pedig örült neki, hogy eszerint tartós jó idő lesz.” (261)
116. „...ő nekünk régi jó ismerősünk.” (271)
117. „- Ejh, de jó ágyra tettem most szert! Lucullusi egy fekhely.” (269)
118. „Tódor, amint Teréza hangját meghallotta, egy jó tréfát gondolt ki...” (270)
119. „...s mint aki egy igen jó tréfával lepte meg kedveseit...” (270)
120. „Szerelmes, édes, drága jó mama.” (270)
121. „Ez a találkozás kissé lehűtötte erőtetett jó kedvét...” (270)
122. „Étvágya jó volt az ifjúnak.” (273)
123. „- No de mármost, kedves édes jó Teréza mama...” (273)
124. „...abból készülnek azok a híres jó szagú török meggyfa pipaszárok.” (274)
125. „Az ég áldja meg önt, amiért hozzám ilyen jó volt!” (297)
126. „Milyen jó érzés egy elveszett embert megszabadíthatni!” (297)
127. „Az én kedves, egyedüli jó barátomat...” (275)
128. „...mert majd én is megtanítom neked, hogy mire jó még a török meggyfának a szára!” (275)
129. „...ma éppen neved napja van, ez jó nap hozzá.” (276)
130. „...hogy mi a világi illem, mi a jó erkölcs, s titoktartó szemérem?” (279)
131. „Jó-e az, vagy rossz? Élet-e az, vagy halál?” (282)
132. „- Jó lesz, ha megtölti ön - unszoló Teréza...” (284)
133. „Ennek a szívével nem jó játszani.” (287)
134. „- Hm! Én tudok egy igen jó állomást az ön számára Brazíliában.” (292)
135. „Jó embert kell önből csinálnom.” (292)
136. „A Duna nem tenger, ő jó úszó volt, akármikor átúszhatott volna a túlsó partra...” (308)
137. „Most pedig, jó öreg, ülünk bele a kend ladikjába, s igyekezzünk az éjjel a révig eljutni.” (312)
138. „A halász jó fizetésért rászánta magát az utazásra.” (312)

139. „...sőt e vállalat jó sikerétől egy nevezetes iparág felemelése is függ.” (316)
140. „...hát már én akármi rosszat teszek, abból mind jó lesz, s akármi esztelenséget gondolok ki...” (317)
141. „- Jó lesz.” (319)
142. „Az esperes úr és a tisztartó egyformán szerette a jó bort.” (320)
143. „Pedig dehogy őszült meg; inkább nagyon jó dolga volt: egész nap járhatott házalni, pletykázni.” (322)
144. „A nagy vagyon igen jó álmokat ad.” (329)
145. „Sok jó példát látott maga előtt.” (329)
146. „...s hol a jó Timárt mindenki azzal faggatja...” (329)
147. „A jó Timár elpiruló arccal fogadja e célzásokat, amin aztán mindenki kacag.” (329)
148. „Mindenkinek feltűnik, hogy milyen jó színben van.” (330)
149. „Fabula uram pedig nem találta elégnek a jó kívánságot, még gyakorlati tanácsokat is óhajtott hozzá adni.” (332)
150. „A magyar liszt annyira kivívta magának a jó hírnevet Dél-Amerikában, hogy most még...” (330)
151. „Timárnak jó segítségére jött Fabula uramnak ez a meséje.” (334)
152. „...s mentül többet ivott, pedig a jó vacsora közben nagyon sokat ivott, annál beszédesebb lett.” (336)
153. „A jó, ízletes vacsorát a csinos fiatal hölgy hordogató fel, s...” (336)
154. „Az nagyon jó munka a Dunától, hogy ezt a pagonyt úgy szélesíti évről évre...” (337)
155. „Mihály végigcsókolta azt vállától körme hegyéig, s aztán azt mondta, hogy „jó lesz”.” (343)
156. „...a férfiak pedig azt mondták, hogy nem jó jel az, mikor egy férj ajándékokkal, hízeltetésekkel keresi kedvét az asszonyának.” (351)
157. „...a drága jó bablevest az utolsó cseppig elköltik...” (343)
158. „...egy közös korsóból jó friss vizet isznak utána...” (344)
159. „...fenekéig iparkodnak, hogy jó idő legyen holnap, s aztán elbeszélik egymásnak...” (344)
160. „Azt hitte, jó emberrel van dolga, aki alkudni enged magával.” (364)
161. „... azután egy csókcuppanás, aminőt jutalmul kap az a jó gyermek, ki a danára szépen elalszik.” (355)
162. „Nem jó jel az, mikor a férj esztergályozni kezd.” (351)
163. „Hogy semmi neszt nem hallott, azt jó jelnek vette.” (353)

164. „Jó lesz, Mihály!” (366)
165. „- Vigyétek ki a kis Dódit a szabadba; nem jó neki a szobában lenni mindig.” (369)
166. „Timéa aztán jó éjt kívánt neki, s eltávozott, anélkül, hogy kezét homlokára tette volna.” (378)
167. „Az álmok országába. Az jó volna; csak olyan könnyen lehetne abba is átlépni az embernek, mint a halál országába.” (378)
168. „Mákony? Ez jó szer. Az álom öngyilkossága.” (378)
169. „- Ön nagyon jó, Teréza.” (370)
170. „- Mihály, neked jó lenne innen elmenni.” (374)
171. „...kivált mikor a parton ültem, s a vízbe néztem. Úgy hívogatott: milyen jó lehet odalenn!” (375)
172. „...azzal fogadta, hogy mennyire magához jött, milyen jó színben van.” (390)
173. „A kofa azt az észrevételt tette, hogy bizony talán jó volna annak a szegény asszonynak, ha már olyan nagyon beteg - meggyónni.” (400)
174. „...ami erény, ami igazság, ami maradandó jó tett volt életében, ezen a kis folton van az.” (401)
175. „...s ő is úgy találta a maga részéről, hogy azzal, aki most jön, neki éppen nem lesz jó találkoznia, mert...” (401)
176. „- Ismerlek, jó uram, s hogy bűnös vagyok, azt is tudom.” (402)
177. „...megloptak a jó barátok, kinevettek a lelkipásztorok, és én azért nem gyűöltem meg az embereket...” (405)
178. „Emberek, jó barátok voltak, kik mindenemet elvették...” (405)
179. „- Jó szerencse, hogy ezt a szigetet a török szultán fermánjánál fogva bírom.” (405)
180. „- Jó - monda Mihály, nyugalmat erőtetve. - Ebben semmi rossz nincs.” (415)
181. „Jó konyhát tartott...” (418)
182. „...és jó borokat.” (418)
183. „Mikor aztán vendégeit jó kedvbe hozta, magukra hagyta őket...” (418)
184. „Jó, hogy föld alatti sötétség van ezen a helyen.” (422)
185. „...Levetinczy úr egy derék, jellemteljes ember, akinek vagyona, jó híre, esze, világi állása elismert nagyság mind.” (426)
186. „... nem is azért, hogy jutalmamat kérjem, amit ön oly jó volt nekem egy kézszorításban megadni.” (427)
187. „Ez éppen jó illusztráció volna ahhoz a mendemondához, amiből ama párbaj eredt.” (433)

188. „Valami azt súgja neki, hogy ez elől az ember elől jó volna elfutni.” (435)
189. „Csak ő maga - és a hold. Ez pedig jó cimbora.” (437)
190. „...egyszer-egyszer eltalálja a jó irányt, s csak még pár száz lépésig kellene kitartania...” (443)
191. „Galambos, az öreg halászmester igen jó fogással biztatott.” (446)
192. „Az egyik jó jel az volt, hogy a Balaton korán befagyott...” (447)
193. „...azért a legelső dolguk volt a jó embereknek azokra a helyekre, ahol útnyomok szelték át a rianást...” (450)
194. „Timár egy jó estét akart szerezni az összegyűlt népségnek.” (455)
195. „S ahol jó bor foly, és halászlé készül...” (455)
196. „...most még a jó borból annyit be talált venni...” (457)
197. „- Jó estét, uram!” (458)
198. „Jó estét, uram!”. (458)
199. „- Jó, jó, hanem ebből a kabátból még valami hiányzik.” (459)
200. „De hát mi az ördögért nagyságoljuk mi egymást, mikor olyan régi jó cimborák vagyunk?” (460)
201. „Ha nincs ananász, jó a krumpli.” (461)
202. „- De hát képzeld, kedves cimborám, milyen jó a sors!” (462)
203. „Valami jó gondolatom támadt.” (464)
204. „- No jó; ha megmenekülök, neki adom az egyetlen leányomat...” (465)
205. „...de egy hölgyet megsérteni jó nevelésben részesült embertől nem gentlemanhez illő magaviselet.” (469)
206. „A szökevény büszke volt erre a jó ötletére.” (472)
207. „Mennyire sajnáltam, mikor megtudtam, hogy a jó Teréza mama meghalt.” (473)
208. „Áldott jó teremtés volt.” (473)
209. „Te, mint jó kálvinista...” (469)
210. „...én, mint jó müzümán, mind a ketten hiszünk a predesztinációban.” (469)
211. „A nagy hidegben nem volt jó azzal ennyit járni odakinn.” (470)
212. „Jó, megvárlak, míg hazajössz.” (470)
213. „Csak arcképét láttam - felelém - édesatyjánál, ki nekem igen jó emberem volt.” (470)
214. „Hanem hát jó lett volna, ha csak a pofon mellett maradunk...” (471)
215. „...arra is kényszerített, hogy verekedjem meg vele, a te megsértett jó hírnevedért.” (471-472)
216. „Az mégis megeshetnék rajtam minden jó barátságunk mellett, hogy...” (476)

217. „Nekem, mint mondtam, nyugalom kell és búvóhely, mégpedig jó hosszú időre...” (477)
218. „...ott időzésem alatt ellásson mindennel, amit a testem megkíván; mindennel, ami drága és jó.” (477-476)
219. „Lássa, annak a szigetnek olyan kiváló jó levegője van...” (478)
220. „A jó ember-e, vagy a rossz ember? Az életadó, vagy a gyilkos?” (493)
221. „Holofernesnek, Siserának jó lett volna azt tudni, hogy az asszony kezében veszedelmes a vas!” (492)
222. „- Leszek neki apja; nagyon jó apja fogok lenni!...” (482)
223. „Egy sötét alak ott az erkélyen igen jó célpont valakire nézve, aki őt le akarja lőni.” (484)
224. „Mikor a koporsót a nyitott kriptaaajtón leviszik, a legközelebbi jó barátok, rokonok...” (496)
225. „- Szerencsés jó reggelt kívánok a major úrnak.” (499)
226. „Én azt hiszem, ez az asszony utána megy a férjének; pedig de kár érte, de áldott jó teremtés.” (499)
227. „...úgy kívánnám neki, hogy szánná el magát valami jó, becsületes férjnek kezét adni.” (500)
228. „Jó gyerek is volt, míg a kezemből ki nem vették, míg az apja el nem kényeztette, míg a világ el nem forgatta a fejét.” (500)
229. „...most már nem a kísértő csillag, nem az öngyilkosok jégparadicsoma, hanem egy ismerős jó barát.” (505)
230. „Isten, áldd meg jó apát...” (506)
231. „...jó anyát!” (506)
232. „- Kedves jó gyermek te!” (507)
233. „A cselédekhez is igen jó volt, azokat is traktálta teával...” (514)
234. „...hogya a jó kálvinista Zsuzsánna helyett a régi görög Timéát ünnepli meg ez idén...” (510)
235. „Ugye, jó lesz így?” (512)
236. „Timéa tanulta lassan azt a nagy tudományt, hozzászokni a boldogság reményéhez. Jó tanítója volt.” (512–513)
237. „Sőt inkább az ilyenről már be van bizonyítva, hogy jó „asszonytartó” ember, s inkább nőül lehet hozzá menni...” (513)
238. „Nem, nem! Timéa nem gyanakodik. Hisz ő olyan jó. Athalie-val úgy bánik, mint édes testvérével.” (516)

239. „Pedig valami úgy súgta Timéának, hogy azt a levelet jó lenne még ma elolvasni!” (517)
240. „- Ah! ön ahhoz nem ért. Majd Athalie lesz olyan jó.” (518)
241. „Pedig jó volna, ha egy percre félbeszakítaná a beszédet mindenki itt és amott, és azt kérdezné: „Hol van Athalie?” (522)
242. „- Jó. Önért megtanulok imádkozni.” (526)
243. „- Minden jó volna már, csak egy kis puncsot kapnánk még! - hencegett a kocsis.” (528)
244. „- Jó. Meg fogom azt tanulni az éjjel könyv nélkül.” (526)
245. „Odaérkeztünkkor Deodát azzal a nyájas szívességgel fogadott bennünket, amivel régi jó ismerősök szoktak találkozni...” (548)
246. „Ennek az alakjai mind olyan jó ismerőseim nekem: ki korábbrul, ki későbbbrül.” (552)
247. „A mérsékletes élet, a jó kedély tartja el ily épen az arcvonásokat.” (549)

7. 1. 1. A jól lexéma

1. ...Euthym örömkítőréssel kiálta fel: "Jól van, fiam!"..." (24)
2. „Azok aztán jól felvilágosították a törököt, hogy hol keresse a Szent Borbála hajót.” (36)
3. „...a tisztító a félhivatalos kém, aki leskelődik a két pénzügyőrré, hogy jól ellenőrizték-e az inspicienst.” (41)
4. „Akiknek szánva van, még a felével is jól meg vannak - - - jutalmazva.” (43)
5. „- Jól van, asszonyom, tehát a mi hajónkon van búza is, só is, bízza ön rám, majd én kiszámítom...” (58)
6. „Almira dühösen ugatott a közeledőre...mint aki tudja jól, hogy másnak a gondja őt megvédelmezni.” (68)
7. „Itt csempészek szoktak kikötni, s azok jól fizetnek.” (72)
8. „Aludjál jól.” (73)
9. „...ha nyer, jól járt vele, ha vesz, elbukik.” (78)
10. „Ez az üzlet jól jövedelmezett Krisztyánnak...” (78)
11. „Timéának jól gondját viseld.” (94)
12. „Pedig Timár értette azt nagyon jól, hogy miért kell annak mégis úgy történni.” (99)
13. „- Így már jól van! - monda Timár...” (101)
14. „Jól hallotta, mikor a horgonyt levetették, s a hajó megállt...” (102)
15. „- No jól van. Akkor elviszlek benneteket magammal Pancsovára...” (103)
16. „Ott igen jól fognak önnel bánni.” (104)

17. „...aki önről ilyen jól gondoskodott.” (104)
18. „No, ezt jól adta ön, biztos úr!” (107)
19. „Ezt jól csinálta ön ki! És mindenről írást hozott.” (107)
20. „Az almási gyorsparaszt jól ismerte a Brazovics-házát...” (117)
21. „Brazovics Athanáz ez órában nem szokott otthon lenni, amit Timár jól tudott; azért...” (117)
22. „Ah! Mihály, ez nagyon jól van. Mennyi van benne?” (122)
23. „- Pénz!... Jól van. Én adok neked meghatalmazást holnap reggel...” (124)
24. „...s azt mondá Timárnak: „No jól van, hozd utánam azt a pénzt.” (125)
25. „- Jól van, pajtás! Hát csak járd el a városban...” (130)
26. „- Én azt hiszem, hogy ő nagyon jól áll. S Athalie igen szép és művelt hölgy.” (131)
27. „...hogy vegyelek pártfogásom alá. Jól van. Megkísérlem.” (132)
28. „Hát miből élnénk? Tudod te azt jól.” (132)
29. „Azt jól sejté, hogy Timár busásabb osztalékot adott a nyerevényből...” (145)
30. „...„abból, hogy az apám a szolgáját vette el!”, ami jól megérdemlett szemrehányás volt Zófia asszonyra nézve...” (146)
31. „Mikor aztán jól benne voltak a barátkozásban, akkor előhozta neki a dolgot nagy mulatságosan.” (146)
32. „- Jól van, Miska, jól van; hanem mármost te se beszélj ám; mert...” (147)
33. „- Jól van! - monda a kegyelmes úr.” (154)
34. „Tehát néhány sor saját kezűleg tőlem kielégítő lenne. Jól van.” (157)
35. „Ismerte ezt az ő gyengéjét Timár jól; mert sokszor hallotta tőle...” (160)
36. „...ami eltartott egész karácsonyig, akik azalatt vetettek, igen jól jártak...” (162)
37. „Tudja azt Athanáz úr nagyon jól, hogy Mihály sokat jár az ő házához...” (167)
38. „Egy gazdag ember, akit neki már azért is gyűlölnie kellene, mert jól tudja, hogy...” (167)
39. „Athalie jól járt Timéával nagyon. Van neki, akiből bolondot űzzön.” (168)
40. „Az arcanum jól hatott.” (174)
41. „- Jól van, János. Tudom, mit akar mondani.” (187)
42. „Timéa szűzies ábránddal bólingatta fejét, mintha úgy találná, hogy ez jól is van így, s nagyon szép lehet.” (192)
43. „A működő természet követeli jogait: a jól evés nála az egyedüli ismeretes vágy, aminek kielégítéséről tud már valamit.” (198)
44. „A menyasszony még egyszer a tükör elé áll, megtekinteni, jól állanak-e fátyola redői...” (204)

45. „Tekintse ön őket az én anyámnak és az én testvéremnek, s bánjék velük jól...” (221)
46. „...igen jól megfelelt rá...” (227)
47. „...aki óróla olyan jól gondoskodott...” (230)
48. „...s vagy ruha szakadt, vagy kilincs törött bele, s az neki jól esett.” (239)
49. „Neki tudnia kellett azt jól, hogy az ifjú férj és az ifjú nő - nem boldogok.” (240)
50. „- Beszéljen!”
„...Én olyan jól tudom... S ön olyan jól tudja...” (243)
51. „Ezt csak én tudom, de én jól tudom.” (243)
52. „Óh! önnek a férji becsülete jól meg van őrizve.” (243)
53. „És ön nem fog innen engem elűzni, pedig gyűlöl, mert jól tudja, hogy amíg én itt vagyok...” (243)
54. „- Az-é? Hát akkor jól vigyázz rá, Almira, hogy a Narcissza ne bántsa.” (252)
55. „Itt nem bántja őket senki, s ők azt nekünk nagyon jól megszolgálják.” (257)
56. „- No lássa ön, hogy meg sem mozdul a kezében: egészen jól találja ott magát.” (259)
57. „- Tudod te azt jól.” (261)
58. „Tudta azt Timár is jól, kinek szólt az a sóhaj.” (261)
59. „Mikor fölébredt, már bizony magasan járt a nap. Jól elalhatott.” (264)
60. „A párolgó rózsavízbe belemosta az arcát meg a kezeit; jól esett neki...” (269)
61. „Jól van hát, no. Megvárom itten...” (269)
62. „- Jól van, jól no. Csak ne kergess ki, még le sem szálltam.” (271)
63. „Milyen jól ismered a Tódorkádnak a gyengéjét, hogy mindig kitűnő étvágyam van.” (271)
64. „Azt te tudod, hogy nekem pénzem nincs, nem is lesz soha. Jól van. Eddig azt tetted, hogy dereglyével jöttél...” (275)
65. „A gyanú szemének homály kell és sötétség, mint a bagoly szemének; az a világosságban nem jól lát.” (301)
66. „- Bizony jól teszik már, ha elmennek!” (321)
67. „Az üzlet igen jól megy.” (330)
68. „Én tudom jól, hogy a nagyságos úr hol volt az egész nyáron azalatt...” (332)
69. „Azért megy a dolog olyan jól.” (333)
70. „De mi mindnyájan tudjuk ezt jól.” (333)
71. „Tudta jól, hogy Timéa mit érez, mivel küzd ott belül.” (334)
72. „- Hát önök jól vannak mind a ketten? - kérdezé Mihály nyugtalanul.” (339)
73. „- Mi jól vagyunk - mind a hárman.” (339)

74. „- Jól van, Mihály, jól van; hiszen én is próbáltam kunyhót rakni egyedül, mint a fecske.” (343)
75. „Milyen jól fog az esni!” (343)
76. „Jól szolgált kezében az ácsszekerce.” (344)
77. „Tudják jól, hogy ott vádlót, vádlottat kalodába tennék.” (346)
78. „...ő nem kérdi tőle, honnan jön, hová megy. Jól tartja, pihenten, üdülten odább bocsátja eleséggel megrakva iszákját.” (346)
79. „Jól sejtett; egy pillanat múlva fel volt nyitva a kis ablak...” (354)
80. „A gyermek mondott rá valamit, ami Noémi tolmácslata szerint annyit jelentett, hogy „nagyon jól van”.” (356)
81. „...ha a betegre jól és szeretetteljesen ügyelnek, ha kedélyét fel tudják vidítani...” (364)
82. „- Óh nem. Ő jól van.” (366)
83. „Olyan jól érzem már magamat.” (369)
84. „- Az nagyon jól illik neki.” (369)
85. „Jól be van takarva?” (369)
86. „- Igen, jól. (Háromlábnyi földdel.)” (369)
87. „- Nagyon jól tette ön.” (370)
88. „Jól van; a tested odalenn fog feküdni a Duna fenekén; de hát a lelked hová lesz?...” (375)
89. „...mindenre azt mondta, hogy „jól van”; aláírta, amit eléje tettek, némelyiket rossz helyen; másikat meg kétszer is.” (377)
90. „Timár azt is jól tudta, hogy a szobája ajtaját nem zárta be, bejöhet hozzá akárki.” (379)
91. „Az arcát nem látta Mihály; de tudta jól, hogy az Noémi. Ki lehetne őmellette más?” (380)
92. „Láthatta jól, hogy csak egy ágy van a szobában, a másik hiányzik onnan.” (394)
93. „Úgy van, ahogy ő kigondolta... Így van az jól.” (394)
94. „Ő tudta jól, hogy mi az ő neve!” (397)
95. „S ön tudhatja jól, hogy senki a kerek földön nem imádkozik oly igazán az ön életéért, mint én!” (413)
96. „- De kisasszony, gondolja ön meg jól, amit kimond.” (414)
97. „Zófi asszony nekem mindent elmond - mert tudja jól, hogy azzal, amit nekem elmond, nekem pokolbeli kínokat okoz.” (415)
98. „Timéa nyitott ajtóknál aluszik, s ön tudja jól, hogy én keresztüljárhatok a szobáján.” (419)
99. „De most már nagyon jól vigyázott, hogy el ne tévessze a kitűzött irányt.” (444)

100. „S ezúttal jól számította ki az irányt; nemsokára a sűrű ködfátyolon keresztül újra megjelent előtte a háztető.” (444)
101. „...elmondta, hogy milyen jól mulatott, hogy milyen kedvére „kivolt”.” (456)
102. „Csak illő, hogy az ember ilyen hosszú időre eljegyzett mátkájának jól a szeme közé nézzen.” (462)
103. „Még útközben is megtapogattam kezemmel a zsák tartalmát, s jól éreztem benne a boglárokat, a gyöngysorokat...” (466)
104. „...a másik tudott úszni, de nem olyan jól, mint a cápa, mely utána úszott.” (469)
105. „No de jól van. Annál több áll a tabella „Haben”-en a számomra.” (472)
106. „Nem jól adtam elő, hogy csak ketten voltak a háznál, mert hárman voltak...” (474)
107. „Ez az ember tudja azt jól, hogy Timár ővele csak játszott...” (475)
108. „A kalandor tudja ezt jól.” (475)
109. „...adja ki magát márkinak, legyen jól a Camorrával, s nem fogja bántani senki.” (478-479)
110. „Értsd meg végig jól, hogy tetőtől talpig meg vagy kötözve...” (479)
111. „Aztán egy nagyot sóhajtott, mintha mindazt jól értette volna, amit hozzá beszéltek.” (492)
112. „...még jól felismerhető rajtuk a nyomtatás, s belsejében a gyöngyös hímzés: hit, remény, szeretet, Timéa saját kézmunkája.” (494)
113. „Az öreg Galambos jól emlékezett már most mindenre.” (494)
114. „Most már arra is emlékeztek többen igen jól...” (494)
115. „Aztán tudja jól, hogy én félek a kísértetektől...” (501)
116. „Azzal bizony meglehetne Athalie nagyon jól; olyan szép háza van a Megyercsi utcán...” (501)
117. „- Jól van, Noémi. Én tehát el fogom neked mondani...” (505)
118. „- Jól van - szólt Noémi mosolyogva. - Tudok én még egy harmadik embert...” (507)
119. „A cselédek (Zófi asszony legelől) nem győzték a kisasszony jóvoltát magasztalni.” (514)
120. „Hej, tudom én jól, hogy mi lakik az én Athalie leányom szívében!” (514)
121. „Hanem Kacsuka úr jól emlékezik arra az éji találkozásra...” (516)
122. „...hogy jól áll-e rajta a menyasszonyöltöny, ahol most.” (517)
123. „Timéa nem látta, de Kacsuka látta jól azt a villámot, mely e szónál Athalie arcát bevilágította.” (518)
124. „...összehívja a cselédszobába az egész jól iparkodott táborkart, s megvendégeli őket

azzal a sok drágasággal...” (521)

125. „- Hiszen jól ismeri ön, ez ruhatárszobámba vezet, s innen a látogatóterembe, a fő bejáráshoz.” (525)

126. „Az utcakapu jól be van zárva; idebenn bizton vagyunk.” (525)

127. „- Jól van. Az ön kedvéért megteszem, hogy az éjjel bezárom minden ajtómat.” (526)

128. „(„...Csak zárd be jól! ...” - suttogá a sárkány.)” (526)

129. „...s jól körülnézzék a kamrát, hogy macska ne lopózzék be a drága sülték közé...” (529)

130. „Azután felveszi kézi gyertyatartóját, s megvizsgálja az ajtókat, ha jól vannak-e bezárva?” (530)

131. „Pedig a csapásnak jól kell kimérve lenni...” (532)

7. 1. 2. A jót lexéma

1. „- Tehát apostolnak nevezik azt, aki még a sírjában is jót tesz másokkal? - kérdezé Timéa.” (39)

2. „...s azt hitte, hogy ma nagyon jót fog aludni.” (71)

3. „- Hol van önnek a ládikója? - kérdé Timár a leánytól, mikor már jót haladtak.” (112)

4. „Timár azt hitte, hogy jót tesz vele, ha vigasztalja.” (104)

5. „Lásd, azzal a szegény leánnyal is jót fogsz tenni, ha a kárba veszett vagyonáért tízezer forintot...” (135)

6. „...meg hogy a szegény néppel jót tegyek.” (161)

7. „...Őket nem vallatja ki a halál után a Monkár és Nakir angyal, mi jót, mi rosszat tettek e testi életben...” (226)

8. „Ön velem annyi jót tett, hogy egész életem önnek van lekötve.” (233)

9. „Ön jót tett a becsületével, mikor engem a házához fogadott.” (243)

10. „...ön nemcsak nagy csodát követett el Noémivel, hanem nagy jót is tett vele.” (261)

11. „S mit nyer vele? Érdemes valakivel jót tenni?” (247)

12. „Talán emberekkel is jót tenni?” (247)

13. „Hibáztam, de jót akartam.” (370)

14. „Mindig csak jót fogok felőle mondani.” (417)

7. 1. 3. A jókor lexéma

1. „A vetés pedig éppen jókor történt.” (162)
2. „Azaz, hogy jókor reggel.” (166)
3. „... mármost megy a gschäftbe. Igen: ferblizni. Majd megjön jókor.” (166)
4. „...hogy a jövő-menők jókor meglássák a veszélyt.” (450)
5. „Este jókor lefeküdt, azt mondta, hogy fázik. (199)
6. „...a cselédeknek meghagyta, hogy jókor lefeküdjének, mert holnap korán kelnek.” (529)

7. 1. 4. Egyéb megjelenési formák

1. „Ebből a jóból még Timár úr is bámulatos sokat elfogyasztott.” (455)
2. „Minden jóval el fogod őket ezentúl is látni; rájuk adod áldásodat, éljenek egymással (529)
3. „Ennyit jónak láttam elmondani.” (554)
4. „...hogy titokban egyik a számára félretett jókból; hiszen meg szabad csalni a börtöt...” boldogul.” (482)
5. „Nem jók már a szemeim.” (185)
6. „...mintha ez volna az egyedüli és egyetlen műve egész életének, melyet jónak nevezhet, amelyre belső bírāja előtt hivatkozhatik.” (307)
7. „A jobb karján pedig egy jókora szakadás fehér cérnával volt összevarrva.” (458)
8. „...ez is valami csodálatos jóra fog fordulni, mint minden bolondság...” (295)
9. „Hogy jóra fordult minden! Milyen boldogság van a háznál!” (331)

7. 2. A rossz lexéma

1. „Ez is rossz tanács, mert a forgó aztán a ladikot is magával ragadná.” (22)
2. - Rossz gondolat! - mondák a hajósok.” (22)
3. „Csakhogy ennek a tónak nincsen *tükre*... s igyekezik megérdemelni jó vagy rossz nevét a ferdeségével.” (28–29)
4. „A sziget asszonya, jó vagy rossz magyar szokásból, ki akart tenni magáért vendégei előtt...” (65)
5. „Te rossz anya vagy.” (71)
6. „- Ejh, te kegyetlen, rossz-szívű Teréza!” (73)
7. „...kiknek feje alól valami rossz szellem ellopta a nyugalmat, s az éj hangjai nehéz sóhajtásaikkal szaporodnak.” (75)
8. „... pedig nem voltam pazarló, nem voltam rossz.” (83)
9. „Gondoskodtam a rossz időkről is.” (85)
10. „Ő fizetett kém. Amellett rossz-szívű ember.” (88)
11. „Minden rossz kitelik tőle.” (88)
12. „Azt hitte, ettől jönnek azok a rossz suttogások.” (96)
13. „- Rossz termés volt, s azt is mind eladtam régen.” (99)
14. „...s ha egyébbel nem, legalább egy pár rossz papucssal kellett neki hajlamait kielégítve látni.” (118)
15. „...sem kedvem a vesztegetéshez, sem eléggé rossz számító nem vagyok, hogy százharmincezer forintból a felvállalt szállítást...” (133)
16. „- Jaj, Miska, milyen rossz kereskedő lesz belőled!” (133)
17. „De hát aztán nem volt rossz az a prófunt a katonáknak?” (147)
18. „- Hát persze hogy rossz volt, mint a vesztes! A bizony átkozott rossz volt.” (147)
19. „Most azonban két egymás után következett rossz évben, különösen az ideiben...” (153)
20. „...azoknak megint rossz termésük lesz jövő évre is...” (162)
21. „A saját földeik rossz, gazos, üszögös terményt adtak, a feles földek pedig ontották a tiszta búzáat.” (162)
22. „És a csere nem volna rossz.” (177)
23. „- Semmi kamat; semmi írás; tenger sok pénz, rossz parlag föld!” (185)
24. „S nehogy valaki azt higgye, hogy ez utóbbi mondat valami rossz élc volt Fabula Jánostól...” (188)
25. „- Akkor egy rossz gyerek észrevett, s kikergetett a templomból...” (190)

26. „A méregszelence rossz tanácsokat ad, a gyűrí még rosszabbakat.” (208)
27. „Az pedig rossz hírben álló hely.” (209)
28. „Athalie a csalódás és a gyűlölet rossz tekintetével állt fel előtte...” (218)
29. „Büszkén, mint egy megtérésre hívott rossz angyal, aki inkább választja a kárhozatot, mint büszkesége megtörését...” (222)
30. „...mint az a másik templom, melyből a rossz gyerekek kikergették, mikor egyszer beleskelődött.” (228)
31. „Mihály most kezdé sejteni, hogy minő rossz diadalt szerzett!” (233)
32. „Talán a fejlődő érzelmek idomítják át a fejlődő arcot, s a tartós jó és rossz indulat, a bánat és az öröm...” (252)
33. „Lássa ön, tavaly rossz esztendőnk volt; a késői fagy elvett gyümölcsöt, szőlőt, mindent...” (253)
34. „- Hát te meg akarnál halni? Hát te itt hagynál engem, te rossz leány!” (254)
35. „...amikor egy rettenetes nagy kenyérhéjszínű békát vert föl egyszer előttem egy rossz fiú.” (261)
36. „Az a rossz fiú pedig úgy nevetett, mikor az állat ezt a kísértetes jajgatást hallatá.” (261)
37. „- Ki volt az a rossz fiú? - kérdezé Mihály.” (261)
38. „Azért nagy figyelem, ha rossz sorsát gyöngéd gondoskodással enyhíteni törekszenek...” (264)
39. „Hadd csókolom le szádról ezeket a rossz szavakat.” (267)
40. „Csak régi rossz babonás szokás az nálunk vénasszonyoknál.” (267)
41. „...félelem a boldogságtól. Elfogadja-e azt, vagy fusson előle? Jó-e az, vagy rossz? Élet-e az, vagy halál?” (282)
42. „Te nem születted rossz embernek: azzá mérgeztettek el.” (290)
43. „A feszült agymunkától van, meg az itteni rossz levegőtől.” (321)
44. „Ha valahol megszálltak, volt mit hallgatnia Athalie-től a rossz utak, a rekkenő hőség, a számtalan sok légy...” (321)
45. „- Hej, hej, hej; ilyen rossz a világ!” (336)
46. „...s valahányszor Timár rápillantott, a házigazda mindannyiszor megfenyegeté, és azt monda, hogy rossz a világ.” (336)
47. „- Pedig hát mutassa meg énnekem valaki a bibliából, hogy a rossz világnak igaza van.” (336)
48. „- Nem, a holdvilág rossz, ha az alvó gyermekre süt: attól beteg lesz.” (355)
49. „A gyerek aztán egész éjjel rossz volt. Nem akart aludni; sírt.” (359)

50. „...akaratos rossz természet lesz benne, amit idejekorán ki kell belőle irtani.” (359)
51. „...hanem egy rossz cseréppipáért ráütöttél a kezére.” (373)
52. „...a kedves halottak visszatérő arca - ez mind csak egy rossz álom - ...” (374)
53. „Az én rossz csillagzatom! Bár soha ne láttam volna azt a vörös félholdat!” (375)
54. „...aláírta, amit eléje tettek, némelyiket rossz helyen; másikat meg kétszer is.” (377)
55. „Timéa, én önnek rossz angyala vagyok, oldjuk fel frigyünket.” (388)
56. „...s alszom nyitott ajtók mellett télen-nyáron; nem félek rossz emberektől.” (405)
57. „Az elátkozott helynek egy rossz hírével több akadt, ami a sokáig élni akaró embereket távol tartsa tőle.” (406)
58. „- Jó - monda Mihály, nyugalmat erőtelve. - Ebben semmi rossz nincs.” (415)
59. „Ön nagyon rossz időben talált érkezni.” (416)
60. „Timár arcát a harag és ijedtség rossz indulatai torzíták el e szóknál.” (416)
61. „- De adok önnek egy rossz tanácsot, hogy hiessen majd saját szemeinek.” (416)
62. „Ön megrémült szavaimtól. Bocsásson meg, ha rossz helyen szóltam.” (416)
63. „Árnyék a sötétségben? fantom? vagy rossz lélek?” (432)
64. „...mint retteghet a sivár magányban rossz emberektől, rémektől, vadállatoktól!” (435)
65. „Az a rossz szokása, hogy csak a saját nemzetbelit szereti megenni.” (454)
66. „Egy napon nagyon rossz kedvem volt, amiatt, hogy mégsem jöttél haza, s a tisztí kávéházban...” (471)
67. „...hogy számított az ő rossz hajlamaira, mikor pénzében sáfárrá tette -, hogy csak el akarta őt tenni lába alul.” (475)
68. „Ilyen bélyegzett embert, ilyen rossz szokásokkal akárhol elcsípnek, s akkor mit ér nekem a százezer franknyi apanázs?” (477)
69. „Ez az ízetlen gúnyolódás nem volt előnyére a támadónak. Kisebbítette a rossz ígézet benyomását Timárra.” (478)
70. „- Még annak a rossz embernek is, azzal a bekötött szemmel?” (490)
71. „- Ugye, ha apa itt volna, azt a rossz embert majd megverné?” (491)
72. „- A rossz ember elfutna őelőle.” (491)
73. „Ne félj, nem ereszttem be többet azt a rossz embert, aki téged meglőtt.” (492)
74. „A jó ember-e, vagy a rossz ember? Az életadó, vagy a gyilkos?” (493)

7. 2. 1. A *rosszul* lexéma

1. „Ha valamelyik rosszul érti a dolgát, a hajó vagy felfut valami sziklapadra...” (14)
2. „Timéa valóságos tengeribetegséget kapott, rosszul lett, és ijedezett.” (50)
3. „Timéa ízetlen volt; panaszkodott, hogy még most is rosszul érzi magát.” (90)
4. „Kíváncsiság és pletykálkodás volt társalgásának alapja, keverve olyan rosszul alkalmazott idegen szavakkal...” (118)
5. „Beszél már magyarul, hanem idegenszerű kiejtéssel, s néha elferdíti vagy rosszul alkalmazza a szót...” (168)
6. „Lázás félénkséggel s rosszul rejtett örömmel ült le az asztalhoz a gyermek...” (172)
7. „Ez mind rokon szeretet fejében ment, s a gyermek nem tudta azt, hogy ez neki mind rosszul illik.” (194)
8. „Neked szép tehetségeid vannak, amiket rosszul használsz.” (290)
9. „De az ördögöt is rosszul alkottátok meg.” (403)
10. „- Olyan rosszul esett, mikor azokat a kiszáradt diófákat megláttam!” (339)
11. „A rosszul hegedő seb kellemetlen emlék lehetett rá nézve.” (470)
12. „...mintha rosszul esnék attól egyszerre megválnia, mintha lassan akarná magát hozzászoktatni az örömhöz.” (516)

7. 2. 2. A *rosszat* lexéma

1. „Tehát amidőn a rosszat a sors megakadályozta, akkor okvetlenül jó az, amit előidézett.” (140)
2. „Rosszat akarsz-e te Timéával?” (141)
3. „Hát rosszat akarsz-e te ezzel?” (141)
4. „...Őket nem vallatja ki a halál után a Monkár és Nakir angyal, mi jót, mi rosszat tettek e testi életben...” (226)
5. „Timár gondolá magában: hát már én akármi rosszat teszek, abból mind jó lesz, s akármi esztelenséget gondolok ki, abból mind bölcsesség válik?” (317)
6. „- Nem szóltál semmi rosszat, Mihály.” (372)
7. „...nekem pedig, cselédtársának, elmondani, hogy mi rosszat mível az asszonya.” (415)

7. 2. 3. Egyéb megjelenési formák

1. „Az meg azt mondá neki, hogy rosszak a fogai, nem eheti az édességet.” (126)
2. „- No fiam, most rosszkor jöttél!” (99)
3. „És milyen jólesett neki, ha Timéának hírt hordhatott, milyen rosszak a cselédei, mi kárt tettek ma megint, mi pletykát csináltak újra?” (239–240)